

Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

N. Neşe Kemiksiz*

Özet

Ürdün, kurulduğu tarihten itibaren Filistin'in 'kaderinde' önemli bir rol oynamıştır. Başlangıçta kurucusu Kral I. Abdullah'ın teritoryal amaçları Ürdün'ün Filistin politikasını şekillendirirken, İngiliz manda yönetimine karşı yürütülen mücadeleden yaklaşık çeyrek asır sonra, 1960'lardan itibaren Filistin bağımsızlık hareketinin yeniden başlamasıyla birlikte, Filistin politikasını belirleyen ana faktör, rejimin varlığını koruma çabası olmuştur. Her iki durumda da Filistin'in bağımsızlığı, Ürdün için arzu edilmeyen bir olguyu teşkil etmiştir. Ürdün'ün alternatif Filistin vatanı olarak görülmesi, bağımsız Filistin devleti önünde bir engel olduğu gibi, Ürdün rejimi için de bir tehdit niteliği kazanmıştır. Sadece İsrail ile bazı Arap ülkeleri ve Filistinliler değil, bizzat Ürdün, 'Ürdün Filistin'dir' görüşünü ileri sürerek, alternatif vatan tezinin benimsenmesine yol açmıştır. Ürdün'ün Filistin politikasının Filistin sorununa etkilerini ele alan bu çalışmanın amacı, Ürdün'ün politikası ile bağımsız Filistin devletinin kurulamaması arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktır. Çalışmada, Ürdün'ün kurulduğu 1921 ile Batı Şeria ile idari ve hukuki bağların kesildiği 1988 arasındaki dönem incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Ürdün, Filistin, İsrail, Ortadoğu, Batı Şeria

---

* Dr., Anka Enstitüsü Bilimsel Danışma Kurulu Üyesi

n.kemiksiz@ankaenstitusu.com

Makale geliş tarihi : 19.09.2018

Makale kabul tarihi : 14.02.2019

A Historical Overview on Jordan-Palestine Relationship

Abstract

Jordan has played an important role on 'destiny' of Palestine since it was established. While at the beginning the first King Abdullah's, founder of Jordan, territorial aims had formed Jordan's policy on Palestine, after nearly a quarter of a century of the struggle against British mandate, in the 1960s, as Palestine independence movement started again, the main actor defining Palestine policy became effort to protect the existence of the regime. In both cases, independence of Palestine became an event that Jordan didn't want. Jordan's having been thought as an alternative Palestine homeland had been a handicap for independent Palestine and also a threat for Jordan regime. Not only Israel, several Arab countries and Palestininans but also Jordan, by expressing that 'Jordan is Palestine', have led adopting alternative homeland thesis. Aim of this study that discusses effects of Jordan's Palestine policy on Palestine issue is to reveal the relation between Jordan's policy and not to have been establishing of an independent Palestine state. At the study, the period between 1921, when Jordan was founded, and 1988, when administrative and legal ties with West Bank was severed, has been examined.

Keywords

Jordan, Palestine, Israel, Middle East, West Bank

Giriş

Kuruluşundan itibaren bağımsızlığına karşı çıktığı Filistin'i kontrolü altına almayı amaçlayan Ürdün, Filistin topraklarını işgal ve ilhak ederek, Ürdün'ün Filistin olduğu ve Filistinlileri temsil ettiği iddiasını ileri sürerek Filistin sorununun çözümsüz kalmasında önemli bir rol oynamıştır. Ürdün'ün iddiaları, bağımsız Filistin devletine karşı İsrail'in tezlerine dayanak sağlamış, bağımsız Filistin'i savunan Arap ülkeleri ve Filistin örgütlerinin ise Ürdün rejimini hedef almalarına neden olmuştur. Rejiminin hedef alınması Ürdün'ün bağımsızlık karşıtı politikasını ve Filistin'i kontrol çabasını güçlendirmiştir. Bu çalışmada, Ürdün-Filistin ilişkilerinin, Filistin'in bağımsızlığı perspektifinden ve tarihsel bütünlüğü içinde ele alınması ve Ürdün'ün Filistin'in bağımsızlığını elde edememesindeki rolünün vurgulanması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Filistin sorununun temellerinin atıldığı Birinci Dünya Savaşı sırası

ve sonrasındaki gelişmeler ele alınmakta, Ürdün'ün kuruluş süreci ve Kral I. Abdullah'ın Ürdün-Filistin Krallığı düşüncesine yön veren tarihsel arka plan aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Bu tarihsel arka planın tamamlayıcısı olarak ikinci bölümde Filistinlilerin İngiliz mandası altında yürüttükleri bağımsızlık mücadelesi incelenmektedir. Filistin'in taksimi ve Ürdün'ün 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndaki tutumunun ele alındığı üçüncü bölümde, Abdullah'ın Filistin davasına ihanetle suçlanmasının ve Ürdün ile diğer Arap ülkeleri arasında Filistin meselesi üzerinde başlayan mücadelenin temellerine yer verilmektedir. Bu mücadelenin detayları, 1950-1988 arasındaki gelişmelerin ele alındığı dördüncü bölümde incelenmekte, Mısır öncülüğündeki Arap ülkelerinin Filistin mevcudiyetini ortaya koyma girişimleri ile Ürdün'ün tezlerine yer verilmesinin ardından, bu mücadelenin Ürdün rejimini tehdit boyutuna ulaştığı 1970-71 Ürdün İç Savaşı üzerinde durulmaktadır. Ürdün'ün Filistin olduğu ve Filistinlileri temsil ettiği iddiasının en net şekilde karşılık bulduğu barış planlarının ele alınmasından sonra, 1987 Filistin İntifadası'nın yol açtığı, Ürdün'ün Batı Şeria ile bağlarını kesme kararı incelenmekte, bu kritik karara karşın, 1990'lı yıllardan itibaren Filistin'de yaşanan gelişmelerin rejimin istikrarına olası etkilerinden endişe duyan Ürdün'ün, bağımsız Filistin devleti üzerinde kontrolünü sağlamaya yönelik girişimlerini sürdürdüğü vurgulanmaktadır. Çalışma, Ürdün'ün Filistin politikasının genel bir değerlendirmesiyle son bulmaktadır.

1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Ortadoğu Düzeninde Ürdün

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi, Arap coğrafyasında köklü değişikliklere neden olmuş, savaşın galip güçleri İngiltere ve Fransa bu topraklarda kendi çıkarlarına uygun yeni bir bölgesel düzen kurmuşlardır. Bu düzenin yapı taşlarını oluşturan Mayıs 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Anlaşması ve Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu, Nisan 1920'deki San Remo Konferansı'yla teyit ve tescil edilerek uluslararası meşruiyete kavuşturulmuştur. İngiltere, Sykes-Picot Anlaşması'yla Osmanlı topraklarını Fransa ile paylaşırken, Balfour Deklarasyonu'yla Yahudilere Filistin'de 'milli yurt' vaadinde bulunuyor, 1914'ten beri temas halinde olduğu Mekke Emiri Şerif Hüseyin önderliğindeki Arapların da Osmanlı İmparatorluğu'na ayaklanmaları karşılığında bağımsız Arap krallığı kurma hayallerini canlı tutuyordu. Şerif Hüseyin İngiltere'den, Türkiye'nin güneyindeki bazı iller (İskenderun, Mersin, Adana, Birecik, Urfa, Mardin, Midyat) ile tüm Arap

yarımadası, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i kapsayan 'Büyük Suriye' ve Irak topraklarında Haşimi hanedanının başında olacağı bir bağımsız Arap devleti/imparatorluğu kurulmasını (Armaoğlu: 29) ve hilafetin Osmanlılardan Haşimi hanedanına geçmesini talep etmekteydi (Aruri, 1972). İngiltere ise 'özel çıkarlarının bulunduğu' Irak konusunda taviz vermezken, Suriye konusunda kapıyı açık bırakmakta, Filistin topraklarını zikretmeksizin, kutsal yerlerin korunmasını garanti edeceğini ifadeyle, burada bir rol üstleneceğini ima etmekteydi. Şerif Hüseyin sonunda Hicaz krallığı ile yetinecektir. Sykes-Picot Anlaşması'yla, İngiltere'nin Araplara vaat ettiği Suriye ve Lübnan'ın Fransa'ya bırakılması, İngiltere'nin, Irak ile Akdeniz'de küçük bir sahil dilimini alması, Filistin'de de uluslararası yönetim kurulması kararlaştırılmıştır (Kürkçüoğlu, 1982: 102-103). Kasım 1917'de açıklanan Balfour Deklarasyonu'nda ise İngiltere'nin Filistin'de Yahudi halkı için bir milli yurt tesisini uygun karşıladığı, ancak Yahudiler için yurt kurulmasının, bu ülkede yaşayan 'Yahudi olmayan toplumların' medeni ve dini haklarını ihlal etmeyeceği ifade edilmekteydi (Armaoğlu: 33).

Haziran 1916'da Arap ayaklanmasının başlatılmasıyla Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal, Hicaz'da Osmanlı ordusuna karşı harekete geçmiş, Ekim 1918'de Suriye'ye girmiş ve Şam'da İngilizlerce tesis edilen Arap idaresinin fiili yöneticisi olmuştur. Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye'nin Fransa'ya bırakılmasına karşın, Şam'da bağımsız bir Arap devletinin tohumlarının atılmasının Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını tehdit ettiğini düşünen Fransa'nın baskısıyla, İngiltere, Kasım 1919'da Suriye'yi boşaltmayı kabul etmiştir. Bu durum, Faysal'ın etrafındaki Arap milliyetçilerini Suriye'nin geleceğine ilişkin kararların alınacağı Paris Barış Konferansı'ndan önce bağımsızlık ilan etme arayışına yöneltmiştir. Mart 1920'de Şam'da toplanan Suriye Milli Kongresi; Filistin'de Yahudi milli yurdu kurma planını reddetmiş, Suriye'yi Filistin dahil, doğal sınırları içinde tam bağımsız devlet ilan etmiş ve Faysal'ı Suriye krallığına getirmiştir (Allawi, 2016: 333-334). Suriye Kongresi ile eş zamanlı olarak yine Şam'da yapılan Irak Kongresi'nde de Irak'a bağımsızlık çağrısında bulunulmuş ve Faysal'ın ağabeyi Abdullah'ın Irak'ın anayasal kralı olması talep edilmiştir (Allawi, 2016: 431). Bağımsızlık kararı, karşıt tutumda birleşen Fransa ve İngiltere tarafından reddedilmiştir. Oysa İngiltere ve Fransa, Kasım 1918'de yayınladıkları ortak deklarasyonla, Ortadoğu'da halkların serbest seçimlerine dayanan ulusal yönetimler kuracaklarını bildirerek, Araplarda bağımsızlıklarını kabul ettikleri izlenimi uyandırmışlardı (Armaoğlu, 1991: 197).

Suriye Milli Kongresi'nden bir ay sonra yapılan San Remo Konferansı, Arapların bağımsızlık ümitlerini tamamen sona erdirecek, Suriye ve Lübnan Fransa, Filistin ve Irak İngiltere mandalarına verilecektir. Maver-i Ürdün'e San Remo Konferansı'nda özel bir atıfta bulunulmamış, Filistin'in parçası olduğu gerekçesiyle İngiliz mandasına bırakılmıştır. Osmanlı döneminde ve Faysal'ın hükümeti zamanında Suriye'nin parçası olan Maver-i Ürdün böylece Fransa mandasından uzaklaştırılmıştır (Aruri, 1972). İngiltere, Suriye'den koparılan Filistin'de Balfour Deklarasyonu'nun hükümlerini uygulamayı da taahhüt etmektedir. Yapay sınırlarla bölünen Arap devletleri İngiltere ve Fransa hakimiyetine girmekte, Arap bağımsızlığı sağlanamazken Yahudi milli yurdunun temelleri atılmaktadır. Bu bakımdan, 1920 yılının Araplar için 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan önceki ilk 'Büyük Felaket' (El Nakba) olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kimmerling ve Migdal, 2003: 84).

San Remo Konferansı'ndan kısa süre sonra Fransa'nın bölgeye büyük bir askeri güç sevk etmesi, Arap milliyetçilerinin direnişini kırmış, Faysal Temmuz 1920'de tahtını ve Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Faysal'ın Suriye krallığını kaybetmesi üzerine Abdullah, Amman'a kaçan Suriyeli milliyetçilerin çağrısıyla Kasım 1920'de Hicaz-Maver-i Ürdün sınırına yakın Maan'a gelmiş ve Fransızlara karşı harekete geçmek üzere burada beklemeye başlamıştı. Faysal'ın krallığına son verilmesiyle Maver-i Ürdün'ün Suriye ile bağları fiilen kopmuş, bölge kuzeyden Fransa, güneyden Suud saldırılarına açık hale gelmişti. İngiltere, iki stratejik mandası Filistin ve Irak arasındaki toprak bağının yabancı bir güç tarafından koparılmasına ve burada güvenlik boşluğuna izin veremeyeceğini ve Maver-i Ürdün'de güvenliğin tesisinin önemini kavramıştı (Robins, 2004: 13). Bölgedeki istikrarsızlık, Fransa'ya müdahale için gerekçe sağlayabilir, İngiltere'nin petrol kaynakları ile emperyal yaşam hattı için hayati önemdeki Arabistan ve Irak sınırına dayanması tehlikesini yaratabilirdi (Divine, 2003: 17). Maver-i Ürdün'ün stratejik öneminin anlaşılmasına karşın, burada nasıl bir yönetim tesis edileceği konusunda İngiltere açmazda kalmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın ağır maliyeti ve kamuoyunun olası muhalefeti, Maver-i Ürdün'ün işgali fikrinin dışlanmasına neden olduğundan bölgedeki yerel elitte işbirliği yapılarak bir dizi otonom idare kurulması denenmiş, ancak yedi ay süren bu uygulama başarısızlıkla sonuçlanmıştı (Robins, 2004: 13-14). Abdullah Maan'a geldiğinde bu yerel hükümetler dağılmıştı ve yaşayabilir bir alternatifin yokluğunda, İngilizler için Abdullah makul bir seçenek olarak görülmekteydi. Abdullah'ın ve Maver-i Ürdün'ün geleceği Kasım 1921'deki Kahire Konferansı'nda belirlenecektir.

Kahire Konferansı, Irak'taki 1920 Arap ayaklanmasından sonra İngiltere'nin Ortadoğu'daki mandalarının ne şekilde yönetileceği sorusuna cevap aramak üzere, Sömürgeler Bakanı Winston Churchill başkanlığında Ortadoğu ile ilgili İngiliz yetkili birimlerinin katılımıyla gerçekleştirilmişti. Konferans, Churchill'in danışmanlığına getirdiği Arap ayaklanmasının ünlü ismi T.E.Lawrence'in başında olduğu 'Şerifçi' çözüm yanlılarının görüşleri doğrultusunda şekillenmiş ve hem bölgede büyük bir ordu konuşlandırmanın maliyetinden kurtulmanın hem de işleyebilir hükümetler kurabilmenin yolu olarak doğrudan idare yerine dolaylı hakimiyet tesisi anlayışını kabul etmişti. Dolaylı hakimiyet, Irak'ta Faysal'ın, Maver-i Ürdün'de Abdullah'ın yönetimleri kanalıyla sağlanacak, İngiltere'nin çıkarları, kendisine bağımlı ve İngiliz danışmanlarınca gözetim altında tutulan 'dost' hükümdarlar vasıtasıyla korunmuş olacaktı (Allawi, 2016: 395). Ayrıca Hicaz, Irak ve Maver-i Ürdün'deki Haşimi hükümdarlardan herhangi birinin olumsuz davranışı diğerlerini de etkileyerek İngiltere tarafından daha kolay yönetilmelerini sağlayacaktı (Barr, 2016: 129).

Fransızların Suriye'den çıkardığı Faysal'ın Irak, Fransızlara saldırarak Suriye krallığını geri almayı amaçlayan Abdullah'ın Maver-i Ürdün yönetimine getirilmesi, Fransa'ya karşı da bir mesaj niteliğindedir. Ancak İngiltere, bölgedeki güçlü milliyetçiliğin kendi çıkarlarını da tehdit edebileceği düşüncesiyle ihtiyatlı bir tutum izleme ihtiyacı duymaktaydı. Bu nedenle Abdullah'a Maver-i Ürdün'ün yönetimi önerilirken Fransa karşıtı faaliyetlerinden vazgeçmesi şartı ileri sürülmüş ve kendisine altı aylık bir deneme süresi verilmişti (Robins, 2004: 20-21).

Abdullah, Maver-i Ürdün'ü sadece Haşimi çıkar alanlarını genişletecek bir hareket noktası olarak düşünüyordu (Robins, 2004: 19). Maver-i Ürdün; Suriye, Filistin ve muhtemelen Irak ve Arabistan'ı kapsayacak bir alternatif imparatorluk için sıçrama tahtasıydı (Karsh, 2003: 3) Abdullah kendisinin hakkı olarak gördüğü Irak krallığına Faysal'ın getirilmesinden rahatsızlık duymuş, bu teklifi kabul ettiği için Faysal'ı eleştirmiştir (Allawi, 2016: 403). Bu yüzden, Mart 1921'de Churchill, kendisine Maver-i Ürdün'ün idaresini önerdiğinde Abdullah, Filistin'in tümünü yönetme isteğini dile getirmiş, Filistin'in kendisinin başkanlığında Maver-i Ürdün ile birleşmesi gerektiğini ifade etmişti. Filistin ve Maver-i Ürdün üzerinde bir Arap emirinin olması, Araplar ile Siyonistler arasındaki sorunların üstesinden gelmesini de sağlardı (Karsh, 2003: 3). Abdullah'ın Maver-i Ürdün ve Filistin kralı yapılması önerisi, Churchill

tarafından İngiltere'nin Yahudi milli yurdu taahhüdüyle çelişeceği gerekçesiyle reddedilmiştir (Shlaim, 2007).

Abdullah'ın Maver-i Ürdün'deki altı aylık yönetimi sorunlarla başlamıştı. Abdullah'ın baş danışmanı, Arap bağımsızlık hareketinin (İstiklal Partisi) Fransızlarca gıyabında ölüme mahkum edilmiş Lübnanlı bir üyesiydi ve bu seçim dahi Abdullah'ın politik önceliklerinin neler olduğunu gösteriyordu. Maver-i Ürdün'deki Lübnanlı ve Suriyeli İstiklalciler, Abdullah'ın gözünde ileride bu topraklarda kuracağı yönetimin çekirdek kadrosunu oluşturuyordu (Robins, 2004: 21). Sadece milliyetçilerle ilişkilerinden dolayı değil, yönetim tarzı ve güvenliği sağlamadaki yetersizliği nedeniyle de İngiliz yetkililerce eleştirilen Abdullah, Lawrence'ın önerileri doğrultusunda yönetimde kalmıştır. Abdullah yönetimindeki bağımsız hükümetin tanınması, İngiltere'nin, Maver-i Ürdün'ün Filistin'den ayrılmasına yönelik yeni politikasının ilk adımıydı, ikinci adım ise 1922'de Milletler Cemiyeti'nden gerekli onayın elde edilmesiyle atılacaktı (Shlaim, 2007). Böylece, Filistin mandası Ürdün/Şeria Nehri esas alınarak ikiye ayrılmakta ve nehrin doğusundan Irak'a kadar olan topraklarda Maver-i Ürdün Emirliği kurulmaktaydı. Abdullah, büyük Haşimi imparatorluğu ve halifeliği düşüncesine inanmış, yaşamı boyunca politik mevcudiyet ve etkisini Maver-i Ürdün/Ürdün sınırları ötesine taşımaya çalışmış, Büyük Suriye idealinden hiçbir zaman vazgeçmemişti. 1933'te Faysal'ın ölümü üzerine hem Suriye hem Irak krallığı için ailevi bağlarına dayanarak hak iddiasında bulunmuş, Irak'ı federasyon temelinde Büyük Suriye ile birleştirme düşüncesini ortaya atmıştı. Haşimi ailesinin en yaşlı üyesi ve Arap ayaklanmasının hayattaki tek lideri olarak Abdullah bu federasyonun lideri olması gerektiği inancındaydı (Shlaim, 2007). Ancak, Abdullah'ı İngiltere'nin bölgedeki pozisyonlarını baltalama aracı olarak gören Fransızlar Lübnan ve Suriye'de kaldıkça Abdullah'ın şansı yoktu. Diğer yandan, hırslı kişiliği ve politik amaçları nedeniyle Abdullah, Arap liderleri tarafından da güvenilmez bir figür olarak görülmekteydi. Abdullah'ın olumsuz imajını daha da güçlendiren bir unsur, Siyonistlerle ilişkileriydi. Balfour Deklarasyonu'nun Arap dünyasında büyük tepki uyandırdığı bir ortamda Abdullah, Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Chaim Weizmann ile ilk kez 1922'de Londra'da görüşmüş ve Siyonistlerin kendisini Filistin'in yöneticisi olarak kabul etmeleri ve bu atama için İngiltere üzerinde nüfuzlarını kullanmaları durumunda Balfour Deklarasyonu'nu desteklemeyi teklif etmiştir. Abdullah'ın farklı zamanlarda ve değişik formlarda ortaya attığına göre temel çözüm, Filistin ve Maver-i Ürdün'ü kapsayan, Arapların ve Yahudilerin eşit olarak yaşayacakları, kendisinin yönetiminde bir 'Semitik Krallık'tı (Shlaim, 2007). Abdullah, Osmanlı millet sisteminden gelen anlayışla Yahudileri dini işlerinde otonomiye sahip bir

azınlık olarak görüyor, ancak bağımsız devlet kurma isteklerini kabul etmiyordu. Bağımsız Yahudi devleti kurmayı amaçlayan Siyonistler ise Arap yönetimi altında sınırlı bir özerklik teklifini kabul edilir bulmamışlardı. Abdullah'ın Filistin-Mavera-i Ürdün krallığına yönelik planlarının karşısındaki diğer engel, Filistinlilerin bağımsızlık mücadelesiydi.

2. Filistinlilerin İngiliz Mandası Altında Yürüttükleri Bağımsızlık Mücadelesi

Sykes-Picot Anlaşması'nda uluslararası yönetim altına alınması öngörülen Filistin, İngiltere'nin stratejik çıkarları ve Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki mevcudiyetini engellemek açısından büyük önem arz etmekteydi. Balfour Deklarasyonu bu bakımdan İngiliz çıkarlarının gerçekleştirilmesinde önemli bir araç işlevi görecektir. Deklarasyonla Filistin'de Yahudi milli yurdu kurulmasının taahhüt edilmesi, bölgede İngiliz varlığını gerektirecek ve Fransa'yı Süveyş kanal bölgesine komşu topraklardan uzak tutacaktı (Cleveland, 2015: 271).

Kendilerini Büyük Suriye'nin parçası olarak gören Filistinliler, Faysal'ın Suriye Kralı ilan edilmesinden sonra Faysal hükümetine bağlılık göstermiş, ancak San Remo Konferansı 'Suriye Arap devleti içinde Filistin' düşüncesini ortadan kaldırınca, yeni stratejileri çerçevesinde Filistin'e ve Siyonizmin teşkil ettiği tehdide odaklanarak, Faysal'ın düşüşünden 1948'e kadar bağımsız Filistin devleti düşüncesine bağlı kalmışlardır (Kimmerling ve Migdal, 2003: 84-86). Filistin mandasının İngiltere'ye bırakılması, Filistinlilerin Balfour Deklarasyonu'ndan kaynaklanan endişelerini yoğunlaştırmıştı. Deklarasyonla Yahudilere söz verilen toprakların net bir coğrafi sınırının olmamasına ve 'milli yurt' kavramının belirsizliğine rağmen, önemli olan aynı toprağın hem Yahudilere hem Filistinlilere verilmiş olmasıydı (Best vd., 2012: 129). Arap bağımsızlığının bir parçası olarak görülen Filistin başka bir toplumun yurdu haline getirilme tehlikesiyle karşı karşıyaydı (Armaoğlu: 38).

Deklarasyonda 'Yahudi halkına' atıfta bulunulurken, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Filistinlilere ismen yer verilmemesi, Yahudilerin milli yurt haklarına karşılık, Yahudi olmayan toplulukların sadece medeni ve dini haklarından bahsedilmesi dikkati çekmekteydi. Manda rejiminin dayandığı anayasal çerçeve, Balfour Deklarasyonu'nu esas almakta ve Filistinli çoğunluğun ulusal ve siyasi haklarını görmezden gelmekteydi (Khalidi, 2006: 32-33). Oysa 1922'de Filistinliler 700 bin, Yahudiler 93 bin civarında bir nüfusa

sahipti (Cleveland, 2015: 282). Bu anayasal yapı karşısında Filistinliler ne zaman ulusal ve siyasal haklarını talep etseler, kendilerine anayasal pozisyonlarının değişebilmesi için ön koşul olarak manda anayasasını kabul etmek zorunda oldukları ifade ediliyordu. Kabul etmeleri istenen anayasa ise Filistinlilerin haklarını inkar etmekte, onlara Yahudilerin altında bir statü tanımaktaydı. Dolayısıyla, manda rejiminin yasal ve anayasal çerçevesi, Filistinlilerin asla kaçmayı başaramadıkları bir 'demir kafesti' (Khalidi, 2006: 32-33).

Filistinliler manda anayasasını ve Balfour Deklarasyonu'nu zımnen kabul etmeleri anlamına geleceği için, İngiltere'nin Yahudi-Arap işbirliği temelinde oluşturmayı planladığı siyasi-idari organlara katılmayı reddetmişlerdir. Filistin ve Yahudi toplumlarının 'milli kurumların' gelişmesinde birlikte çalışmayıp kendi siyasal örgütlerini kurmaları, diğer faktörlerin yanı sıra, toplumlar arasındaki mesafeyi derinleştiren önemli bir unsur olmuştur (Cleveland, 2015: 275). Bu çerçevede, Filistin'deki mücadelenin, Yahudilerin Balfour Deklarasyonu'nu hayata geçirme ve bir devlet kurma çabaları, Filistinli Arapların da Deklarasyonu etkisiz kılma, Yahudilerin devlet kurmalarına izin vermeme ve bağımsız Arap devletini kurma çabaları etrafında geliştiği ifade edilebilir (Armaoğlu: 38).

Filistin'deki gerilim, Yahudi göçleri ve Yahudilerin toprak alımları nedeniyle giderek tırmanmış ve Filistinlilerin tepkisi daha 1920'lerden başlayarak kendisini göstermişse de, İngilizler ancak 1929'daki Ağlama Duvarı hadiselerinden sonra olayların nedenlerini araştırmaya yönelmişlerdir. 1929'da kurulan Shaw Komisyonu, gerilimin topraksız bir Arap sınıfı yaratılmasından ve Filistinlilerin, Yahudi göçlerinin Yahudi hakimiyetinde bir Filistin'e yol açması endişesinden kaynaklandığı tespitini yapmış, Yahudi göçü üzerindeki kontrolün artırılmasını tavsiye etmiştir (Cleveland, 2015: 284-285). Daha ileri bir adım atarak, Yahudi göçünün engellenmesini ve Yahudilere toprak satışının sınırlandırılmasını tavsiye eden 1930 Passfield Beyaz Kağıdı, Filistinlileri memnun ederken Dünya Siyonist Örgütü'nün büyük tepkisini çekmiş, İngiltere belgenin geri alındığını açıklamak zorunda kalmıştır (Yılmaz Şahin, 2016: 47).

1933'te Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi, Yahudilerin Filistin'e göçlerini hızlandırmış, 1933-1936 arasında 170 bin civarında Yahudi'nin Filistin'e göç etmesi, Filistinlilerin endişelerini arttırmış, radikal eğilimleri güçlendirmiş, bütün Filistin'e yayılan bir şiddet dalgasına, toplumlar arası çatışmalara yol açmıştır. 1936'da Yahudilerin nüfusu 382 bine ulaşmıştı ve nüfustaki yükseliş toprak alımlarını da arttırarak, Filistinli köylülerin

yoksullaşması sürecini hızlandırmaktaydı, 1939 yılına gelindiğinde ekilebilir arazinin %10'u Yahudilerin eline geçecekti (Cleveland, 2015: 282-283).

1936'daki olaylar, İngiltere'nin yeniden bir komisyon görevlendirmesine neden olmuştur. Peel Komisyonu, Temmuz 1937'deki raporunda, Balfour Deklarasyonu'nun çelişkili yükümlülüklerinden üniter bir devlet yaratılmayacağı tespitini yapıyor, Filistin'in Arap ve Yahudi devletleri olarak taksimini öneriyordu, Arap devleti Emir Abdullah'ın yönetimi altında Maverai-Ürdün ile birleşecekti (Sayigh, 1997: 7). Bu öneriyle 'Ürdün seçeneğinin' ilk kez ortaya atıldığı görülmekte, İngiltere'nin Filistin ayaklanmasının lideri Hacı Emin El Hüseyini başkanlığında bağımsız Filistin devleti yerine, Abdullah'a bağlı bir Filistin devletini tercih ettiği dikkati çekmektedir. Bu tercih, Abdullah'ın İngiltere yanlısı politikası ve kişisel amaçları nedeniyle Hüseyini ile Abdullah arasında var olan düşmanlığı daha da derinleştirmiş, ikilinin Filistin'in Arap nüfusu üzerinde etkili olma mücadelelerini arttırmıştır (Elpeleg, 1993: 51). Abdullah, bağımsız Filistin'i savunan Hüseyini'ye karşı başta Neşâşibiler¹ olmak üzere, Hüseyini'nin rakiplerini desteklemiştir.

Peel Komisyonu'nun raporuna hem Filistinliler –Neşâşibiler hariç- hem Yahudiler karşı çıkmıştır. Üniter bir Filistin devletini savunan Filistinliler, Filistin'in bölünmesine ve Yahudi devletinin kurulması düşüncesine itiraz ederken, Siyonistler, Yahudi devletine ayrılan bölgeleri yetersiz buluyor ve Ürdün dahil, tarihi Filistin'in tümünü talep ediyorlardı. (Yılmaz Şahin, 2016: 48). Peel Komisyonu Raporu açıklanınca Filistin'de şiddet eylemleri yeniden başlamış, bir İngiliz yetkilinin öldürülmesi üzerine, 1936'da tüm rakip Filistinli grupların katılımıyla kurulan ve ayaklanmanın liderliğini yürüten Hüseyini başkanlığındaki Arap Yüksek Komitesi (AYK) dağıtılmış, liderleri tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmiştir. Hüseyini, Fransa kontrolündeki Suriye'ye kaçmış ve isyanı buradan yönetmeye çalışmıştır. 1938'de yeniden şiddetlenen çatışmalarda çok sayıda Filistinli ve Yahudi ölmüş, isyancılar kırsal kesimin büyük kısmı ile bazı büyük şehirleri ele geçirmişlerdir. İngilizler ancak Mart 1939'da ve büyük bir askeri güç kullanarak ayaklanmayı bastırabilmiştir (Cleveland, 2015: 288). Ayaklanmada beş bin civarında Filistinli ölmüş, 10 bini yaralanmış, beş binden fazlası tutuklanmıştı. Filistinlilerin sayısının bir milyon

---

¹ Kudüs'ün önde gelen ailelerinden Neşâşibiler ile Hüseyiniler arasında 19.yüzyıldan beri nüfuz mücadelesi bulunmaktaydı. Siyonizme düşman olmakla birlikte, İngiliz manda yönetimine karşı ılımlı bir tutumdan yana olan Neşâşibiler, Peel Komisyonu Raporu'nu olduğu gibi, Filistin topraklarının Ürdün ile birleştirilmesini öngören 1948 Eriha Kongresi kararlarını da desteklemişlerdi (Armaoğlu: 41, Sayigh, 1997: 9).

civarında olduğu dikkate alındığında, nüfusun % 10'undan fazla yetişkin erkek öldürülmüş, yaralanmış, hapsedilmiş veya sürülmüştü. Kayıpların önemli bir kısmını deneyimli askeri kadrolar oluşturuyordu ve İngilizler ayaklanma sırasında büyük miktarda silah ve mühimmata el koymuştu. Bu ağır askeri kayıplar, İngiltere Filistin sorununu Birleşmiş Milletler (BM)'e götürdüğü ve Filistinliler ile Yahudiler arasında ülkeyi kontrol mücadelesi başladığında etkisini gösterecekti (Khalidi, 2001: 27).

Filistin ayaklanmasının yanı sıra, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı öncesinde petrol kaynakları nedeniyle Ortadoğu'nun artan önemi ve Arap ülkelerinin Almanya'nın yanında yer almalarını önleme çabası, İngiltere'yi Filistin meselesini yeniden ele almaya zorlamış ve Mayıs 1939'da MacDonald Beyaz Kitabı yayınlanmıştır. Bu belgeyle; Filistin'in bir Yahudi devleti olmasının İngiltere'nin politikaları arasında yer almadığı belirtiliyor, Yahudi göçünün beş yıl boyunca 75 binle kısıtlanması, bu süre sonunda Filistinliler devamını istemezse tamamen kesilmesi, Yahudilere toprak satışının belirli bölgelerle sınırlandırılması ve Filistin'e 10 yıl sonra bağımsızlık verilmesi öngörülmüyordu (Cleveland, 2015: 288). Manda döneminde yayınladığı raporlar, İngiltere'nin, Filistinliler ile Yahudilerin uzlaşmaz talepleri arasında paralize olduğunu, Filistin ayaklanmaları ve Siyonizme desteği arasında, baskının doğduğu kaynağa bağlı olarak farklı çözümler üretip, sonra geri çekildiğini göstermekteydi (Khalaf, 1991: 65).

Nazi Almanyası'ndan kitlesel kaçışların sürdüğü bir dönemde yayınlanan MacDonald Beyaz Kitabı, Siyonistlerin İngiliz manda yönetimine karşı silahlı mücadele kararı almalarında büyük rol oynamıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Siyonistleri bu kararı savaş sonuna ertelemeye ve savaşta Almanya'ya karşı İngiltere'nin yanında yer almaya zorlamıştır. Beyaz Kitap, AYK tarafından da reddedilmiş, Hüseyini radikal grupların etkisi ve bağımsızlığın 10 yıllık geçiş süresine bağlanması nedeniyle belgeyi kabul etmemiştir. Oysa Neşşibiler, kamuoyunun geniş bir kesimi ve hatta komitenin bazı üyeleri bile belgenin kabulünden yanaydı (Sayigh, 1997: 7). Hüseyini, İngilizlerin yaklaşan savaş nedeniyle Arapların dostluğunu aradığını ve bunun Beyaz Kitap'ta sunulandan daha fazlasını kazanma imkanı vereceğini düşünüyor, ayrıca rakiplerinin durumdan yararlanarak merkezi pozisyonlar elde etmelerinden ve ulusal hareket üzerindeki kontrolünü kaybetmekten endişe duyuyordu. Ayaklanmanın komutanları ise tam bağımsızlıktan azına razı değildiler ve ayaklanmayı sonlandırmak için bunu koşul olarak ileri sürüyorlardı (Elpeleg, 1993: 52). Arap Ligi de 1944'deki kuruluş toplantısı sonunda

yayınlanan İskenderiye Protokolüyle 1939 Beyaz Kitabı'nda yer alan taahhütleri Arapların kazanılmış hakları olarak kabul edecektir (Armaoğlu: 69).

Filistinlilerin siyasi faaliyetlerinin kısıtlanması ve liderlerinin sürgünden dönmesine izin verilmemesi nedeniyle artan zayıflık ve bölünmüşlükleri savaştan sonra da devam etmiş, yeniden örgütlenme ve AYG'yı canlandırma girişimleri başarısızlığa uğramıştır. Bu durum, Filistinlilerin kendilerini harekete geçirecek liderlikten yoksun kalmalarına neden olmuş ve Filistinlilerin davasını Arap ülkeleri ile Arap Ligi üzerine almıştır (Armaoğlu: 68-69). Arap Ligi'nin bu rolünü bir ölçüde Abdullah'ın Filistin üzerindeki emellerini engelleme amacıyla bağlantılı görmek de mümkündür, özellikle Mısır, bölgesel nüfuzunu tehdit ettiğini değerlendirdiği Ürdün'ün Filistin politikalarına karşı Arap Ligi'ni etkili bir araç olarak kullanmıştır. Arap Ligi, Haziran 1946'da bir Filistin Komitesi ile Filistin Fonu ve Hüseyini başkanlığında Filistin İçin İcra Komitesi oluşturulmasına karar vermiştir. Arap ülkeleri ile ortak hareket ettiği görüntüsüne karşın Abdullah, taksimi halinde Filistin'in Arap kısmını Ürdün'e katma niyetini sürdürmüştür. Arap ülkelerinin Filistin'in bağımsızlığını savunmaları Abdullah'ın amaçlarına uymamaktadır (Armaoğlu: 70-71). Abdullah'ın bu tutumu, BM'de taksim kararının alınması sonrasında Filistin sorunu bakımından büyük önem arz edecektir.

3. Filistin'in Taksimi ve 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Ürdün'ün Tutumu

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Yahudi soykırımının boyutlarının öğrenilmesi, yarattığı şokun yanı sıra, uluslararası toplumda Yahudi davasına karşı büyük bir sempati doğurmuştur. Yahudi devletinin kurulması yalnızca haklı bir dava olarak değil, aynı zamanda Avrupa'daki Yahudi mülteciler sorununa da kısmi bir çözüm olarak görülmüştür (Best vd., 2012: 134). Mültecilerin Filistin'e yerleştirilmeleri için Yahudi göçüne koyduğu sınırlamaları kaldırması konusunda özellikle ABD'nin yoğun baskısıyla karşılaşan İngiltere, bir yandan da Yahudilerin Filistin manda yönetimine yönelik şiddet eylemlerine maruz kalmıştır. Savaş sırasında Avrupa'dan akan göç dalgalarını ve illegal yollardan gelen göçmenleri engellemek için katı tedbirler alan İngiltere'nin tutumu, Siyonistlerin İngiltere'ye yönelik tepkilerini ve Yahudi devletinin güç kullanılarak kurulması kararlılıklarını güçlendirmiştir. Diğer yandan Siyonistler, değişen uluslararası güç dengesinde öne çıkan ABD'nin siyasi desteğini kazanmanın önemini de anlamışlardı. 1939 Beyaz Kitabı'nın kesinlikle

reddedildiği, Filistin'e serbest göç ve Yahudi çoğunluğuna dayalı bir Yahudi devleti kurulması kararlarının alındığı 1942 Biltmore Konferansı'ndan (Yılmaz Şahin, 2016: 52) sonra ABD, uluslararası Siyonist faaliyetlerin merkezi olmuştur. 1945'te başkanlığa gelen Harry Truman, Siyonist lobinin artan etkisiyle 1948'e kadar Biltmore Programı'nı savunmuştur (Cleveland, 2015: 289-290).

ABD ve İngiltere'nin 1945'ten itibaren, sadece mülteciler meselesini değil, genel olarak Filistin meselesini ele almak üzere birlikte ve ayrı ayrı yaptıkları çalışmalardan sonuç alınamayınca İngiltere Filistin sorununu BM'ye götürmeye karar vermiştir. BM Filistin Özel Komitesi'nin Filistin'in taksimini ve Arap ve Yahudi devletlerinin kurulmasını öngören Çoğunluk Planı'nın 29 Kasım 1947'de kabulüyle Filistin sorunu kritik bir dönemece girmiştir. Kararın kabulünde ABD ve Sovyetler Birliği'nin tutumu belirleyici olmuş, İngiltere'nin en kısa sürede bölgeden çekilmesini ve meydana gelecek boşluktan yararlanarak Ortadoğu'ya girmeyi planlayan Sovyetler Birliği, Arap ülkelerinin beklentilerini boşa çıkararak kararı kabul etmiştir (Armaoğlu: 89). ABD askeri ve dışişleri yetkilileri, bölgede Rus nüfuzunun genişlemesine sebebiyet vererek, Batı'nın Ortadoğu'daki siyasi ve stratejik çıkarlarını tehlikeye sokabileceği ve ABD'nin Avrupa'daki müttefikleri için hayati önemi olan petrol kaynaklarına erişimi tehdit edebileceği endişesiyle taksim kararına karşı çıkılmasını tavsiye etmişse de, Yahudi lobisinin etkisi altındaki Başkan Truman taksimden yana tavır almıştır (Khoury, 1985: 51). Siyonistler başlangıçta karşı çıktıkları Çoğunluk Planı'nı sonradan kabul etmiş, daha BM'deki görüşmeler sırasında taksim kararına şiddetle direneceklerini belirten Arap ülkeleri, kararın ardından askeri hazırlıklara başlamışlardır.

Taksim kararının alındığı Kasım 1947'den İngiltere'nin Filistin'den çekildiği 14 Mayıs 1948'e kadar olan dönemde Filistin'de toplumlar arası çatışmalar şiddetlenmiş, Yahudi güçlerinin, BM kararıyla Yahudilere ayrılan toprakları kontrol altına almak amacıyla düzenledikleri saldırılar karşısında dağınık Filistin güçlerinin karşı koyma çabaları sonuçsuz kalmış, belli başlı Arap merkezleri Yahudilerin eline geçmiş, 400 bin kadar Filistinli kaçmak zorunda kalmıştır. Siyonistlerin üstün ve disiplinli güçlerine karşılık Filistin liderliğindeki bölünmüşlük, Filistin politik kurumlarının zayıflığı, eğitilmiş ve düzenli Filistin güçlerinin eksikliği, merkezi komuta yapısının yokluğu ve güvenilir silah kaynaklarının olmaması, Filistin toplumunun çöküşüne yol açan başlıca faktörler olmuştur (Khalidi, 2001: 13-15).

Filistin'deki çatışmalar, Filistin'in kendisi ile Yahudi Ajansı arasında barışçı paylaşımını öngören Abdullah'ın planlarında değişikliğe yol açmıştır.

Abdullah taksim kararından kısa süre önce 17 Kasım 1947'de Yahudi Ajansı'ndan Golda Meir ile gizli bir görüşme yapmış, görüşmede Hüseyini'yi ve diğer Arap devletlerinin Filistin'e doğrudan müdahalelerini önlemek için tarafların diplomatik ve askeri stratejilerini koordine etmeleri konusunda anlaşmaya varılmıştı (Shlaim, 2007). Taksim kararı, bu anlaşmanın kesinleştirilmesini mümkün kılmış, Abdullah'ın BM tarafından Yahudi devletine bırakılan alana girmeme sözüne karşılık, Yahudi Ajansı Arap devleti olarak işaretlenen alanın çoğunun Ürdün tarafından ilhakını kabul etmişti (Shlaim, 2007). Abdullah'ın asıl amacı Ürdün nehrinin iki yakasını kendi krallığı altında birleştirmek olmakla birlikte, Meir'in BM'nin iki devletli çözümünde ısrar ettiğini görerek, taktik bir geri çekilmeyle Filistin'in Arap kısmının ilhakı seçeneğine yönelmişti. Ama aynı zamanda, Aralık 1947'de Arap Ligi'ni, Ürdün'ün Filistin'i işgalini finanse etmeye iknaya çalışmıştı (Karsh, 2003: 4-5). Filistin'deki çatışmaların tırmanması üzerine Abdullah, Meir ile İsrail devleti kurulmadan dört gün önce 10 Mayıs 1948'de yaptığı görüşmede, bu kez Filistin'in tümüyle Ürdün'e ilhakını ve Yahudilere hükümet ve parlamentoda %50 temsil hakkı vermeyi önermişti (Cohen, 1982: 331-334 aktaran Armaoğlu: 71). Abdullah, Filistin'i işgal fikrini Nisan 1948'deki Arap Ligi toplantısında yeniden gündeme getirmiş, manda rejimi sona erer ermez Ürdün Ordusu'nun (Arap Lejyonu) Filistin'e gireceğini bildirmiştir. Mısır buna şiddetle karşı çıkmışsa da, Arap Lejyonu'nun en etkili askeri güç olarak görülmesi nedeniyle işgalin geçici olması gerektiğini bildirmiş, Ürdün ise Filistin'in Ürdün'ün hinterlandı olduğunu savunmuştur (Cohen, 1982: 322 aktaran Armaoğlu: 90).

15 Mayıs 1948'de Ürdün, Irak, Suriye, Mısır ve Lübnan ordularının Filistin'e girmesiyle başlayıp, 7 Ocak 1949'da biten Arap-İsrail savaşı sonunda; Mısır Gazze Şeridi'ni, Ürdün Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü işgal etmiş, İsrail topraklarını % 22 oranında genişletmiş, Filistin ise taksim planına göre elinde bulunan toprakları kaybetmiştir. Yaklaşık 150 bin Filistinli İsrail yönetiminde, 450 bin Filistinli Ürdün yönetiminde, 200 bin Filistinli Mısır yönetiminde kalmıştır (Best vd., 2012: 144). Araplar tarafından Büyük Felaket olarak adlandırılan 1948 Arap-İsrail Savaşı, bağımsız Filistin devleti düşüncesini yok etmiş, yurtsuz ve devletsiz bir halk yaratmıştır.

Abdullah'ın 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndaki hareket tarzına ilişkin olarak 'Filistinlileri kurtardığı' veya 'Filistinlilere ihanet ettiği' şeklinde iki ana görüşün bulunduğu dikkat çeken Shlaim'e göre Abdullah ile Yahudi Ajansı Kasım 1947'de Filistin'i aralarında bölmek için zımnen anlaşmış, 1948 savaşındaki karşılıklı kontrollü davranışlarının temelini bu anlaşma oluşturmuş ve işbirliği

savaştan sonra da devam etmiştir (Shlaim, 2007). Bununla birlikte, Ürdün'ün Filistin'in Arap kısımlarını ele geçirmesinin İsrail'de güvenlik endişelerine yol açtığı, Filistin'in batısında bağımsız bir Filistin devleti kurulmasının, Ürdün'e bağlı bir Filistin devletinden daha az tehlikeli görüldüğü ve Ürdün'ün muhtemel ilhakını kabul etmeme eğiliminin güçlü olduğu, ancak Filistinlilerin politik sahneden kaybolmaları nedeniyle ilhakın daha sonra 'isteksizce' kabul edildiği şeklinde görüşler de bulunmaktadır (Karsh, 2003: 7).

Abdullah'ın Siyonistlerle işbirliği yaparak kendi krallığını genişletmek uğruna Filistinlilere ihanet ettiği görüşü Arap dünyasında genellikle kabul gören ve sonunda hayatına mal olan bir kanaati yansıtmaktadır. Bu kanaatin oluşmasında, 1920'li yıllardan beri savunduğu Büyük Suriye ideali, Suriye ve Irak tahtları üzerindeki hak iddiaları, Maverai-ü Ürdün-Filistin Krallığı gibi, bölgesel nüfuz elde etmeye yönelik olduğu değerlendirilen düşüncelerinin yanı sıra, 1948 savaşı öncesi ve sonrasında izlediği tutumun da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

1948 savaşı devam ederken, Eylül 1948'de Hüseyini başkanlığındaki AYK, bütün Filistin topraklarını içine almak üzere Gazze'de bir Filistin hükümeti (*All-Palestine Government*) kurulduğunu ilan etmiş ve cumhurbaşkanlığına Hüseyini'yi, başbakanlığa da AYK eski saymanı Ahmet Hilmi Abdülbaki'yi getirmiştir. Bu hükümetin kurulmasındaki ana amaç, Abdullah'ın Filistin topraklarını ilhak niyetini önlemektir. Arap Ligi ve özellikle Mısır tarafından desteklenen hükümet, Ürdün dışındaki Arap ülkelerince tanınmasına karşın, yöneteceği bir halkı, toprağı, ordusu, bütçesi olmadığı için kağıt üstünde kalmış, ancak Abdülbaki, 1963'de ölümüne kadar Arap Ligi'ndeki Filistin temsilcisi olmayı sürdürmüştür (Shemesh, 1996: xiii). Mısır Kralı Faruk'un Gazze üzerinden ve Hüseyini vasıtasıyla yaptığı bu hamleyle Abdullah, İsrail-Ürdün ateşkes anlaşmasının imzalanmasının ardından Aralık 1948'de, Eriha Kongresi'nde Filistin topraklarının Ürdün ile birleştirilmesi ve Abdullah'ın 'Bütün Filistin'in Kralı' ilan edilmesiyle karşılık vermiştir. Ürdün parlamentosu da Nisan 1950'de Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün Ürdün'e ilhakını onaylayacaktır (Armaoğlu: 102). Bu şekilde, Filistin meselesine ilişkin olarak Arap ülkeleri arasındaki mücadele yeni bir boyut kazanmıştır. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni kontrol altında tutmaları nedeniyle soruna doğrudan müdahil olan Ürdün ve Mısır'ın iki tarafında yer aldığı bu mücadele, Abdullah'ın 1951'de bir Filistinli tarafından öldürülmesinden sonra –babasının kısa süreli yönetiminin ardından- 1953'te tahta çıkan Kral Hüseyin döneminde de sürecek, hatta Ürdün rejimini tehdit eden bir niteliğe bürünecektir.

4. Filistinlilerin Temsil Edilmesi Problemi ve Ürdün: 1950-1988

1950'deki ilhak kararının ardından Ürdün, 1954'te krallıkta yerleşik tüm Filistinlilere, 1948'den önce Filistin vatandaşı olmaları koşuluyla, Ürdün vatandaşlığı vermiş; Batı Şerialılara meclis alt kanadında sandalye tahsis edilmiştir. Batı Şeria'nın ilhaki, Abdullah'ın Arapçılık ideali çerçevesinde Arap ulusunun iki unsurunun birleşmesi olarak görülebilirse de gerçekte Batı Şerialıları krallığa entegre/asimile etme amacını yansıtmakta, Filistinliler büyük Ürdün toplumunun bir parçası olarak kabul edilmekte, ayrı bir Filistin kimliğine vurgu yapılmamaktaydı (Köprülü, 2009: 200). Sosyal ve ekonomik olarak Doğu Şeria'daki nüfustan ileri durumda bulunan Batı Şeria'daki Filistin toplumu ise daha geniş Filistin toplumuna aidiyetini ve güçlü kimlik duygusunu korumuştur (Mishal ve Diskin, 1982: 539). İlhak kararı, Ürdün'ün demografik yapısında önemli bir değişikliğe yol açmış, Filistinliler nüfusun üçte ikisini meydana getirirken, Doğu Şerialılar olarak adlandırılan yerli Ürdünlüler azınlık durumuna düşmüştür. Bu demografik yapı, Ürdün'e Filistinlileri temsil ettiği iddiası için dayanak oluşturacağı gibi, rejimi için beka sorunu da yaratacaktır.

4.1. Filistin Siyasi Oluşumu Meselesi

Ürdün'ün Filistinlileri asimile etmeyi amaçlamasına karşılık Mısır, Gazze Şeridi ile Mısır'ı ayrı tutmuş, Gazze Şeridi'nin Filistin'in bağımsızlığına kadar Mısır'ın 'emanetinde' olduğunu ve gerçek sahiplerine döneceğini savunmuş, Ürdün bakımından da Batı Şeria'nın aynı durumda olması gerektiğini, ancak Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhak ederek Filistin varlığını/bağımsızlığını ortadan kaldırdığı görüşünü ileri sürmüştür (Shemesh, 1982: 8).

1948 Arap-İsrail Savaşı'ndaki ağır yenilginin ardından Arap dünyasında milliyetçilik eğilimleri güçlenmiş, 1952'de Cemal Abdülnasır liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi'nin Mısır'da iktidarı ele geçirmesiyle Arap milliyetçiliği düşüncesi tüm bölgeyi etkisi altına almıştır. 1958'de Arap birliğinin ilk adımı olarak Mısır ile Baas'ın etkisinin giderek arttığı Suriye arasında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, 1959'da Filistin siyasi oluşumu meselesini Arap Ligi'nin gündemine getirmiştir. Filistin milliyetçiliğini Arap dünyasındaki liderliği için vasıta olarak gören Nasır, 1955'te İsrail'e karşı saldırılarda bulunmak üzere Gazze Şeridi'ndeki Filistinlileri komando eğitimine tabi tutarak fedai eylemlerinin başlatılmasını sağlamış, ancak Gazze'nin 1956 Süveyş Savaşı'nda İsrail tarafından işgal edilmesi nedeniyle fedai hareketi kısa ömürlü olmuştu,

Mısır şimdi yeniden bir Filistin hareketi başlatmak üzere Filistin siyasi oluşumu planını ortaya atmıştı (Armaoğlu: 220-222).

Nasır'a göre İsrail, Arap-İsrail çatışmasının İsrail ile Filistinliler arasında değil, İsrail ile Arap devletleri arasında olduğunu kanıtlamayı ve böylece Filistin meselesini bitirmeyi amaçlamaktaydı. Bu yüzden Mısır, Filistin unsurunun varlığını kanıtlayacak Filistin temsili kurumlarının oluşturulmasını gerekli görüyor, Filistin faktörünün İsrail'e karşı Arap mücadelesini meşrulaştıracağını düşünüyordu (Shemesh, 1982: 4).

Filistin halkını temsil edecek bağımsız siyasi kurumlar oluşturulması ve Filistinlilerin seçilmiş temsilcileri kanalıyla uluslararası platformlarda temsil edilmeleri amacıyla gündeme getirilen öneri, nihai olarak Filistin topraklarında bir siyasi oluşum/devlet kurulmasını hedeflemektedir. Plan; Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan Filistinlileri tarafından bir ulusal konsey teşkilini, bu konseyin seçeceği bir yürütme organının uluslararası alanda Filistinlileri temsil etmesini öngörmektedir (Shemesh, 1982: 4-6). Filistin siyasi oluşumunun esas itibarıyla Batı Şeria'da kurulacak olması, bu topraklardaki egemenliğinin sona ermesi anlamına geleceği için Ürdün plandan rahatsızlık duymuştu. Ürdün sadece Batı Şeria'yı kaybetmekle kalmayacak, aynı zamanda burada oluşacak siyasi oluşumun, Filistin halkının seçilmiş temsilcisi olarak Doğu Şeria'daki Filistinlileri temsil ettiği iddiasıyla karşılaşacaktı, bu da kendi vatandaşları üzerinde başka bir otoritenin varlığı demekti. Mısır, Batı Şeria'da bir Filistin devleti kurulmasının Haşimi Krallığı'nın küçülmesi, hatta sona ermesi anlamına geldiğinin farkındaydı. Nasır'ın uzun vadedeki amacı, muhtemelen yalnızca Ürdün rejiminin düşmesi ve Mısır politikasını izleyen milliyetçi bir rejim tesisi değil, fakat Ürdün'ün yerini alacak bir Filistin devletinin kurulmasıydı. Esasen Nasır, Ürdün'ü Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz politikasının bir ürünü, bir yapay oluşum kabul etmekte, Kral Hüseyin'i Filistin'in kurtuluşu yolunda engel olarak görmekte, Ürdün'ün Filistinlileri temsil iddiasını kabul etmemekte, iki yakanın birliğinin sadece illegal değil, Filistin siyasi oluşumu prensiplerine de aykırı olduğunu düşünmektedir (Shemesh, 1982: 7-8).

Kral Hüseyin, Mısır'ın planının Ürdün'ün bütünlüğü ve istikrarı için oluşturduğu tehdidi dikkate alarak plana tüm yönleriyle karşı çıkmıştır. Bu çerçevede Ürdün, öncelikle temsil meselesi ile ilgili olarak Ürdün hükümetinin Ürdün'de yaşayan Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olduğunu, Ürdün vatandaşları adına konuştuğunu ve Filistinlilerin büyük bir çoğunluğunu temsil ettiğini savunuyordu. Ürdün'ün ikinci argümanı, Batı Şeria'nın ilhakının, Batı Şeria sakinlerinin Ürdün'le birleşme iradesinin sonucu olduğu ve Filistin

sorununun çözümüne yönelik bir planın her şeyden önce Ürdün'ün mevcut statüsünü ve iki yaka arasındaki anayasal birliği tanımak zorunda olduğuydu. Kral Hüseyin, Batı Şeria Filistinlilerinin ayrı bir siyasi oluşum tesisine durumunda meydana gelebilecek bir değişikliği kabul etmeyeceklerini iddia etmekte ve bu amaçla Arap Ligi gözetiminde referandum yapılmasını da önermekteydi (Shemesh, 1982: 24-25). Ürdün'ün diğer bir tezi, Filistin siyasi oluşumu probleminin yalnızca kapsamlı bir Arap planı çerçevesinde tartışılması gerekliliği idi. Nasır'ın aksine Ürdün, Arap-İsrail çatışmasının Filistin halkı ile İsrail arasında değil, Arap dünyası ile İsrail arasında olduğunu ve bu soruna çözüm bulma sorumluluğunun tüm Araplara ait olduğunu ileri sürüyordu. Ürdün bu şekilde, Filistinlilere sorumluluk vererek temsili Filistin kurumlarına yol açacak Mısır planını bertaraf etmeyi amaçlamaktaydı. Ürdün'e göre Filistin siyasi oluşumu meselesinin ancak Filistin kurtarıldıktan sonra ele alınması gerekirdi, mevcut aşamada Filistin siyasi oluşumunun gerçekleşmesi, Filistin probleminin çözümüne yönelik kısmi ve yetersiz bir adımdan başka bir şey olamazdı (Shemesh, 1982: 25).

1959-1963 arasındaki Filistin siyasi oluşumu planlarına karşı mücadelesinde Ürdün, politikasının ülkesindeki Filistinlilerce desteklendiğini kanıtlamaya çalışmıştı, ancak genel eğilim Nasır'ın politikalarından ve ayrı bir Filistin siyasi oluşumundan yanaydı. Nitekim Arap Ligi, Eylül 1963'te Kahire'de yaptığı toplantıda bir Filistin siyasi oluşumu teşkiline, Filistinlilerin sürgünde hükümet kurmalarına ve bir ulusal konsey seçmelerine ve Filistin Kurtuluş Ordusu'nun oluşturulmasına karar vermiştir (Armaoğlu: 222). Arap Ligi aynı zamanda, Abdülbaki'nin yerine Ahmet El Şukeyri'yi Filistin temsilcisi olarak atamış ve Filistinlilerin yasal temsilcisi olduğu iddiasını sürdüren AYK ile Hüseyin'in Filistin politik sahnesindeki rollerine son vermiştir.

Mayıs 1964'te Doğu Kudüs'te toplanan ilk Filistin Ulusal Konseyi (FUK)'nde Filistinli Arapların temsilcisi olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün kurulduğu açıklanmış, Şukeyri FKÖ başkanlığına getirilmiştir. Aynı yıl yapılan Arap Zirvesi'nde Şukeyri'ye Filistin siyasi oluşumunun kurulması amacıyla temaslara başlama görevi verilmiştir. FKÖ, Filistin'in İngiliz mandası altındaki Filistin toprakları olduğunu kabul ederek İsrail'in varlığını reddediyor, BM'nin taksim kararı ile Balfour Deklarasyonu'nun geçersiz olduğunu ilan ediyor, Filistin'in kurtarılmasının meşru savunma hareketi olduğunu açıklıyordu (Armaoğlu: 223). Başlangıçta Nasır'ın politikaları doğrultusunda bir çizgi izleyen FKÖ, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasındaki gelişmeler ve Filistin mücadelesinde

El Fetih'in ön plana çıkmasıyla 1969'dan itibaren farklı bir yaklaşım benimseyecektir.

4.2. Filistin Silahlı Mücadelesi ve 1970-71 Ürdün İç Savaşı

1967 savaşında Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ün, yani tüm Filistin topraklarının ve aynı zamanda Mısır'ın Sina Yarımadası ve Suriye'nin Golan bölgelerinin İsrail'in eline geçmesi, Filistin örgütlerinin hareket tarzlarında, İsrail'e karşı mücadelede Arap devletlerinden ziyade, kendi güçlerine dayanma ve bağımsız bir strateji izleme yönünde değişikliğe yol açmıştır. El Fetih ve lideri Yaser Arafat'ın öncülüğünü yaptığı bu strateji kapsamında işgal altındaki Filistin topraklarında halk kurtuluş savaşı başlatılması amaçlanmıştır. Arafat Temmuz 1967'de Batı Şeria/Nablus'ta karargah kurmuş, İsrail'e yönelik silahlı eylemlerini buradan yürütmeye başlamıştır. Ancak İsrail'in aldığı sert tedbirler ve verilen ağır kayıplar, El Fetih'i Batı Şeria'yı terk etmeye zorlamış, örgüt karargahı Ürdün'e taşınmıştır. İsrail ile en uzun sınıra sahip Arap ülkesi olan Ürdün, coğrafi konumu ve barındırdığı Filistinli nüfus nedeniyle uygun bir üslenme alanı teşkil etmekteydi. El Fetih'in yanı sıra diğer Filistin örgütleri de, Ürdün nehri boyunca konuşlanmış ve İsrail'e yönelik saldırılarını yoğunlaştırmışlardır. Bu saldırılar, İsrail'in de karşı saldırılarına yol açmıştır. İsrail'in, 1968'de Arafat'ın karargahının bulunduğu Karame'ye başlattığı operasyon El Fetih'in büyük direnişiyle karşılaşmış, bu çatışmalardaki liderliği Arafat'ı Arapların ve Filistinlilerin gözünde ulusal kahraman durumuna getirmiştir. Karame savaşına Ürdün Ordusu da katılmış ve Filistin gerillalarının sahadaki başarısına büyük katkıda bulunmuş olmasına karşın, Kral Hüseyin'in "hepimiz fedaiyiz" sloganıyla sahip çıktığı direnişin asıl kazananı Arafat olmuştur. Arafat'ın artan popülaritesi 1969'da FKÖ liderliğine getirilmesine yol açmış ve böylece Filistin mücadelesi yeni bir aşamaya girmiştir. Artık Filistin'in kurtarılması mücadelesinde Arap devletleri değil, Filistin örgütleri ön saftadır. "FKÖ tamamen yeni bir rol elde etmiş, İsrail karşısındaki Arap muhalefetine simgesini, gerileyen askeri kuvvet yerine, ilerleyen gerillaya dönüştürünce de giderek uluslararası boyuta erişmiştir" (Lewis, 2015: 458). Filistinli grupların daha bağımsız bir yol izlemeye başlamaları, Nasır'ın Filistin hareketini kontrol altında tutma politikasına bir karşı çıkış teşkil etmiş, Nasır başlangıçta bu bağımsız tutumun öncüsü El Fetih'e cephe almış, El Fetih'in çizgisini otoritesine meydan okuma olarak nitelendirmiştir (Armaoğlu: 222). Ancak, Arafat'ın Arap dünyasında artan itibarı, Nasır'ın FKÖ'nün liderliğine Arafat'ın getirilmesini desteklemesine neden olmuştur.

Karame savaşından sonra El Fetih, Ürdün genelinde bürolar kurarak faaliyetlerini genişletmiş, mülteci kamplarından çok sayıda Filistinliyi saflarına katmış, Ürdün Filistinlileri arasında etkinliğini arttırmıştır. Bağımsız kimlikli bir direniş hareketinin yükselen gücü Haşimi rejiminde kaygı yaratmıştır. El Fetih'in sadece Filistin halkı nezdinde değil, Ürdün yönetim kademelerinde de desteğini arttırması endişeleri yoğunlaştırmıştır. El Fetih'in orduya ve güvenlik servislerine sızdığı bilgisi rejimi ciddi endişeye sevk etmiş, Kral Hüseyin, 1969'dan itibaren gerilla hareketinden kaynaklanan tehdide karşı tedbir almaya başlamış, orduda düzenlemeler yaparak, ordunun geleneksel kaynağını oluşturan güneyli Bedevi aşiretlerle bağları sıkılaştırmayı amaçlamıştır (Sayıgh, 1997: 245). Bu şekilde Karame savaşının Ürdün ve Filistin toplumları arasında yarattığı dayanışma duygusu etkisini kaybetmeye başlamıştır.

El Fetih eylemleri, Kral Hüseyin ile Nasır arasındaki gerginliği arttıran bir faktör olmuş, Kral Hüseyin, topraklarında bulunan fakat kontrol edemediği gerilla faaliyetleri nedeniyle İsrail'in saldırılarına maruz kalırken, Nasır bu eylemleri, varlığını kabul etmediği İsrail'e karşı savaşın bir unsuru olarak görmüştür. Ayrıca, Nasır'ın Haşimi Krallığı'nı yıkma hedefi çerçevesinde El Fetih'in Ürdün'deki Filistinliler üzerinde etkinliğini arttırması önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiştir.

1969'a gelindiğinde İsrail ile savaş farklı bir şekilde devam etmekteydi. Nasır, Mısır'ın savaşma yeteneğinin sürdüğünü göstermek ve İsrail'i Sina'dan çekilmeye zorlamak amacıyla İsrail'e karşı yıpratma savaşı başlatmış (Yılmaz Şahin, 2016: 185), Ürdün merkezli gerilla saldırıları hız kesmemiştir. İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve bölgedeki devletlerin barış içinde, güvenli ve tanınmış sınırlar içinde yaşama hakkının tanınmasını öngören 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı çerçevesinde barış girişimlerinde bulunmak üzere özel temsilci olarak görevlendirilen Gunnar Jarrings'in çabaları sonuçsuz kalınca devreye giren ABD Dışişleri Bakanı William Rogers, 1970'de hazırladığı planla barışı değilse de ateşkesi sağlamayı başarmıştır. Rogers Planı'nda öngörülen ateşkesin Mısır tarafından kabulü, Ürdün'den saldırılarını sürdürmekte olan Filistinli gruplar için beklenmedik bir gelişme teşkil etmiş ve Ürdün iç savaşının başlamasında önemli bir etken olmuştur. Mısır'ın kararı, Ürdün'ün de ateşkesi kabulünü kolaylaştırmış, Filistinli gruplar üzerinde İsrail'e karşı eylemlerini durdurmaları baskısı yaratmıştır. Ürdün'ün Filistin örgütlerine karşı silahlarını bırakmalarını halinde harekete geçme kararlılığı, Filistinli grupları Ürdün'de iktidarı ele geçirme arayışına

yöneltmiş, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) tarafından dile getirilen Ürdün monarşisini yıkma çağrısı diğer gruplarca da benimsenmiştir.

Zarka mülteci kampındaki Filistinli gerillalar ile Ürdün Ordusu arasında Haziran 1970'de meydana gelen çatışmalarla başlayan iç savaş, Ürdün'de ikili bir otorite yapısı ortaya çıkarmış, Ürdün'deki tüm gerilla örgütleri ayrı ve birleşmiş bir otorite olarak Kral Hüseyin'in karşısında yer almışlardır (Armaoğlu: 297). Arap Ligi'nin arabuluculuk çabalarına karşın çatışmalar devam etmiş, Eylül 1970 başında FHKC tarafından kaçırılan yabancı sivil uçakların Ürdün'e indirilmesi ve yolcuları serbest bırakıldıktan sonra patlatılması, Ürdün'ün harekete geçmesine neden olmuştur. Ürdün Ordusu 15 Eylül 1970'de, daha sonra Kara Eylül olarak adlandırılacak 10 günlük hareketini başlatmış, sivil-silahlı ayrımı yapmadan Amman'daki mülteci kamplarını bombalamış ve üç binden fazla Filistinli öldürülmüştür (Cleveland, 2015: 401). Ölenlerin çoğu sivildir. Bu gelişmeler üzerine Filistinlilere destek vermek amacıyla Suriye güçlerinin Ürdün sınırını geçmesi Ürdün rejimi için tehlikeli bir durum yaratmıştır. ABD bu aşamada devreye girerek Sovyetler Birliği'ne uyarıda bulunmuş, Kral Hüseyin'in devrilmesine izin vermeyeceğini açıklamıştır (Armaoğlu: 298). Sovyetler Birliği'nin müdahalesi, Ürdün Ordusu'nun Suriye güçlerine karşı başarılı direnişi ve İsrail'in keşif uçuları ve sınıra yığınak yapmak suretiyle oynadığı caydırıcı rol sayesinde Suriye zırhlı birliklerinin geri çekilmesi sağlanmış ve ardından Ürdün ile gerilla örgütleri arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ancak anlaşmaya rağmen, çatışmalar bir yıla yakın bir süre daha devam etmiş, nihayetinde Ürdün Ordusu'nun Temmuz 1971'deki geniş kapsamlı operasyonu ile Filistin gerilla grupları tamamen tasfiye edilmiştir. Filistin örgütlerinin İsrail'e yönelik eylemleri bakımından önemli bir cephe olan Ürdün bu şekilde yerini Lübnan'a bırakmış, El Fetih başta olmak üzere Filistinli gruplar Ürdün'ü terk ederek Suriye ve Lübnan'a gitmiştir. Ürdün'ün Filistin gerillalarına yönelik tutumu Arap ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmış, bazı ülkeler Ürdün ile diplomatik ilişkilerini kesmişlerdir. Eylül 1971'de Nasır'ın girişimiyle Kahire'de yapılan Arap Zirvesi'nde iç savaş sonlandıran anlaşma imzalanmış, anlaşmanın hemen ardından Nasır ölmüştür.

4.3. Filistin Sorununun Çözümüne Yönelik Planlar ve Ürdün

Nasır'ın ölümü, Mısır ile Ürdün arasında 1948'de başlayan, ancak Nasır'ın iktidara gelmesinden sonra yoğunluk kazanan Filistinlilerin temsili meselesinde yeni bir aşamaya girilmesine neden olacaktır. Nasır'ın Arap milliyetçiliği çerçevesinde Filistin davasına sahip çıkıp, Filistinlilerin seçilmiş temsilcileri tarafından temsilini, bağımsız Filistin organları oluşturulmasını ve

Filistin siyasi oluşumu fikrini gündeme getirerek, Arap dünyasında etkinlik sağlamayı amaçlamasının yanı sıra, 1948'de yurtlarını kaybeden Filistinlilere yeni bir umut aşılamaya çalıştığı da açıktır. Yapay bir ülke olarak gördüğü Ürdün'ün Batı Şeria'yı ilhakını ve Filistinlileri temsil iddiasını tanımayarak Haşimi rejimine karşı sert bir tutum takınan Nasır, Arap dünyasındaki tartışılmaz liderliğiyle çoğu Arap ülkesini de yanına almıştır. Bu bakımdan Nasır'ın ölümünün Ürdün'ü Filistin sorununa ilişkin politikalarında bir ölçüde rahatlattığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Kral Hüseyin'in, Nasır'ın ölümünden ve Ürdün iç savaşının sona ermesinden altı ay sonra Mart 1972'de Birleşik Arap Krallığı planını gündeme getirmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

Doğu Şeria'daki Ürdün bölgesi ile Batı Şeria'daki Filistin bölgesi olmak üzere iki bölgeli bir federasyon kurulmasını amaçlayan plana göre merkezi yasama ve yürütme organlarının yanı sıra, her bölgenin ayrı yasama ve yürütme organları bulunacak, Ürdün Kralı Birleşik Krallığın da hükümdarı olacaktı (Susser, 1994: 213, Armaoğlu: 300) . Abdullah'ın Maverai Ürdün-Filistin Krallığı düşüncesini hatırlatan bu plan, Filistin'in bağımsızlığını dışlayan bir tutumu yansıtıyordu. Bununla birlikte Kral Hüseyin, 1967 öncesinin 'iki yaka arasında birlik' formülü yerine, 'iki bölgeli federasyon' önermek suretiyle ayrı Filistin ulusal kimliğini sınırlı bir şekilde tanımış oluyordu. Ürdün'ün 1967'den beri Filistin arenasında meydana gelen gelişmeleri dikkate alarak Filistin politikasını kısmen değiştirdiğini gösteren Birleşik Arap Krallığı önerisi, esasen Ürdün'ün Filistin meselesindeki rolünü sürdürmeye yönelik bir girişimdi (Susser, 1994: 213). Batı Şeria ve Kudüs'ün İsrail'den kurtarılmasına bağlı olan bu planı ortaya atmakla Kral Hüseyin, "adeta Filistin mücadelesinin liderliğini eline alıyor ve gerek Batı Şeria halkının, gerek Ürdün'deki Filistin mültecilerinin ümidini kendisine bağlıyordu" (Armaoğlu: 300). Filistin örgütlerinin iç savaştan sonra zayıf durumda olmalarını planı için fırsat olarak gören Ürdün'ün Filistinlileri temsil iddiasını sürdürmesi, El Fetih ve Mısır tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

1967 savaşı, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal eden İsrail için bu toprakları ve bir milyona yakın Filistinli nüfusunu nasıl yöneteceği sorusunu gündeme getirmiştir. İsrail Ordusu güvenlik sebebiyle bu toprakların bir kısmını kontrolünde bulundurmamak istiyor, siyasi çevreler işgal edilen toprakların büyük bölümünün barış karşılığında iade edileceğini düşünüyordu, işgal altındaki toprakların elde tutulması politikası henüz benimsenmemişti (Cleveland, 2015: 403). Temmuz 1967'de ortaya atılan Allon Planı, İsrail'in güvenlik ihtiyaçlarına cevap vermeyi ve devletin Yahudi karakterini korumayı amaçlıyordu. Plan, Batı

Şeria'nın Ürdün nehri ve Ölü Deniz boyunca uzanan kısmının, yani % 30'unun ilhakını öngörmekteydi (Arı, 2007: 13). Ürdün nehri boyunca dar bir şerit İsrail askerlerince kontrol edilecek, burada kalıcı yerleşimler ve askeri üsler inşa edilecek, Kudüs İsrail'in başkenti olacak ve birleşik kalacaktı. İsrail bu şekilde Ürdün ile Batı Şeria arasında Yahudi yerleşim yerleri ve askeri tesislerden oluşan bir tampon bölge yaratmaktaydı. Devletin Yahudi niteliğini bozacağı ve demografik sorunlara yol açacağı için, Batı Şeria'nın kalan kısmının ilhak edilmeyerek, kontrolünün Ürdün'e veya özerk Filistin yönetimine devredilmesi söz konusuydu. Ürdün seçeneği, yani Ürdün ile barışın bir parçası olarak Batı Şeria'nın büyük bölümünün Ürdün'e bırakılmasıyla Filistin probleminin çözülmesi görüşü İsrail kabinesinde fazla taraftar bulmamıştı, Kral Hüseyin İsrail ile barış lehine bir tutum takınmamakla eleştiriliyor, Haşimi rejiminin kırılabilirliği endişe yaratıyordu (Pedatzur, 2007). Ancak Başbakan Levi Eshkol, Filistin seçeneğini hayata geçirmek amacıyla yerel Filistinli liderlerle yaptığı görüşmelerden, Filistin probleminin tüm Arap dünyasıyla çözülmesi gerektiği cevabını alınca, Ürdün seçeneği yeniden öne çıkmıştır. Kral Hüseyin ile 1968'de yapılan görüşmelerde İsrail'in askeri düzenlemeleri de içeren tekliflerine karşılık Ürdünlü yetkililer, bu teklifleri kabul etmelerinin Ürdün'deki dahili durumu kontrol edebilmelerine ve anlaşmayı Arap dünyasına izah edebilmelerine bağlı olduğunu bildirmişlerdir (Pedatzur, 2007). İsrail her iki seçeneğin de uygulanma olasılığı olmadığını görünce 1967'den 1977'ye kadar Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni askeri işgal altında tutmuş ve Ürdün nehri boyunca stratejik önem taşıyan sınır bölgelerinde küçük ölçekli bir yerleşim politikası izlemiştir.

Ürdün seçeneği 1968'de uygulamaya geçirilemese de, Filistin sorununun çözümü için bir alternatif olmayı sürdürmüştür. İsrail ve ABD'nin FKÖ'yü terör örgütü olarak görüp muhatap kabul etmemesi, FKÖ'nün silahlı mücadele stratejisini benimsemesi ve 242 sayılı BM kararını ve İsrail'in varlığını tanımaması, FKÖ'nün Filistinlilerin temsilcisi olarak kabulünü engelliyordu. FKÖ 242 sayılı kararı, Filistinlilerden devlet kurma hakkı olan bir halk olarak değil, sadece bir mülteci sorunu olarak bahsedilmesi ve İsrail'in var olma hakkını tanıması nedeniyle kabul etmiyordu (Cleveland, 2015: 398). Arapların sınırlı başarılar elde ettiği 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra İsrail ile Suriye ve Mısır arasında ABD'nin arabuluculuğuyla 1974'te yapılan ayırma anlaşmaları, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilebileceğini göstermiş ve FKÖ'nün politikasında bazı önemli değişikliklere yol açmıştır. İsrail ile Ürdün arasında bir ayırma anlaşması yapılması halinde, 1967'de Ürdün'den alınan Batı Şeria'nın bu ülkeye iade edilme olasılığı ve ABD'nin FKÖ'yü devre dışı bırakıp Kral Hüseyin

ile anlaşmayı tercih edeceğinin anlaşılması, Arap ülkelerini ve FKÖ'yü harekete geçirmiştir.

FKÖ, Haziran 1974'te 10 maddelik bir siyasi program kabul ederek Filistin topraklarının İsrail'den kurtarılan herhangi bir parçasında bağımsız ulusal otorite kuracağını açıklamıştır. FKÖ, İngiliz mandası altındaki Filistin'in tamamında bağımsız bir Filistin devleti kurmayı amaçladığından kurtarılan herhangi bir Filistin toprağında ulusal otorite tesisinin kabulü, FKÖ'nün Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin devleti –ulusal otorite- kurulmasını onayladığı ve zımnen de olsa İsrail'in varlığını tanıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte, siyasi programda 242 sayılı BM kararı reddedilmekte ve İsrail'e karşı silahlı mücadelenin sürdürüleceği belirtilmektedir. Siyasi programın Ürdün'e ilişkin maddesi de dikkat çekiciydi ve FKÖ'nün Ürdün rejimini devirme niyetini ortaya koymaktaydı. Ürdün'deki 'milli kuvvetler' ile bir Filistin-Ürdün cephesinin kurulmasını ve Ürdün'de, Filistin siyasi oluşumu ile yakın ilişkilere sahip bir 'milli demokratik otorite' tesisi için mücadele edilmesini öngören bu maddeyle FKÖ, Abdullah'ın Filistin ile Ürdün'ün birleştirilmesi projesini, bu kez kendi liderliğinde olmak üzere canlandırıyor (Armaoğlu: 345). Bunun, Mart 1972'de Kral Hüseyin'in gündeme getirdiği Birleşik Arap Krallığı önerisine cevap niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Siyasi programın açıklanmasından kısa süre sonra Ekim 1974'te Rabat'ta yapılan Arap Zirvesi'nde FKÖ'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınması, Ürdün'ün Filistinlileri temsil iddiasına ciddi bir darbe olmuştur. Karar, sadece Ürdün'ün Batı Şeria'da egemenliğini yeniden tesis etme hakkını reddetmiyor, Doğu Şeria Filistinlileri üzerinde FKÖ'ye söz hakkı tanıyarak Ürdün'ün egemenliğini tehdit de ediyordu. Bu nedenle Kral Hüseyin, kararı ancak Arap ülkelerinin yoğun baskıları ve maddi yardım taahhütleri karşılığında kabul etmiştir. Kral Hüseyin Kasım 1974'te, Batı Şeria Filistinlilerinin de temsil edildiği parlamentoyu feshetmiş ve bu şekilde Rabat Zirvesi'nde alınan karara uyduğunu göstermek istemiştir. Ancak gerçekte Ürdün, ABD ve İsrail'in FKÖ'ye yönelik tutumu nedeniyle, FKÖ'nün temsilcilik rolünü yerine getirebileceğine inanmamakta ve hem Arapların hem Filistinlilerin, işgal altındaki topraklara ilişkin herhangi bir müzakerede Ürdün'ün merkezi rolünü tanımaktan başka seçenekleri olmadığını düşünmektedir. Ayrıca Ürdün'e göre, Rabat Zirvesi kararı Filistin halkına danışılmadan alınmış ve FKÖ Filistin halkına empoze edilmişti. Kral Hüseyin, Filistin halkının FKÖ'yü temsilci olarak kabul ettiğini düşünmüyordu. (Susser, 1994: 214-217).

FKÖ'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul edilmesi üzerine İsrail, işgal altındaki topraklardaki Filistinliler ile FKÖ arasındaki siyasi bağı koparmak amacıyla, Batı Şeria ve Gazze'de sınırlı özerklik öngören bir sivil yönetim önerisini gündeme getirmiştir (Fahredden ve Çalışkan, 2000). 1967'de uygulamaya geçirilemeyen Filistin seçeneğinin canlandırılması anlamına gelen bu öneri, yerel bir Filistin liderliği yaratarak FKÖ'nün Filistinlilerin temsilcisi olmadığı görüşünü kanıtlamayı amaçlamaktaydı. Ancak 1976'da yapılan belediye seçimlerinde FKÖ yanlısı adayların büyük başarı kazanması bu görüşün yanlışlığını göstermiştir. 1976 öncesindeki tüm seçimlerde en fazla desteği Ürdün yönetimine yakın adaylar elde ederken, 1976 seçimlerinde meydana gelen radikal değişiklik, FKÖ'nün Batı Şeria sakinleri arasındaki pozisyonunu, İsrail ve Ürdün aleyhine olmak üzere, güçlendirdiğini ortaya koymuştur (Mishal ve Diskin, 1982: 554).

Ortadoğu barışı için 1976'dan itibaren gündeme getirilen önerilerde Filistinlilerin temsili meselesi daima tartışma konusu olmuş, İsrail FKÖ ile görüşmeme konusundaki tutumunu sürdürmüş ve Ürdün alternatifini öne çıkarmıştır. 1977'de Jimmy Carter'ın ABD Başkanı olmasıyla ABD'nin Ortadoğu barışını sağlama ve Cenevre Konferansı'nı toplama çabaları yoğunlaşmıştır. Carter Yönetimi, İsrail'in işgal ettiği toprakların büyük kısmından çekilmesi gerektiğini ve Filistinlilere tercihan Ürdün ile bağlantılı bir 'yurt' verilmesi görüşünü savunmaktaydı (Armaoğlu: 375). Böylece 1937'de İngiltere'nin, 1968'de İsrail'in gündeme getirdiği Ürdün seçeneği, bu kez de ABD tarafından gündeme getirilmekteydi. Carter Yönetimi, Filistin halkına bir yurt sağlanması görüşünü savunurken, 1977'de İsrail'de iktidara gelen Menahem Begin liderliğindeki sağcı Likud Partisi, 'Filistin yurdu', 'Filistin varlığı' gibi bağımsızlığı çağrıştıracak oluşumları reddediyor, Yahudilerin 'ebedi ve tarihi' haklarından söz etmek suretiyle, bu toprakların iade edilmeyeceğini ortaya koyuyordu. Begin, iktidarda iken yoğun bir yerleşim birimleri kurma politikası uygulayarak, Batı Şeria ve Gazze'ye gelecekte hiçbir hükümetin yerinden edemeyeceği geniş bir Yahudi nüfus yerleştirmeyi amaçlamıştır (Cleveland, 2015: 403-404). 1970'li yıllardan itibaren İsrail'deki sağ çevreler 'alternatif vatan' ya da 'Ürdün Filistin'dir' tezini dile getirmeye başlamıştır. Bu görüş, Ürdün'de Haşimi Krallığı yerine Filistin cumhuriyeti kurularak Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilerin yerlerinden edilmesini ve Filistin topraklarının ilhakını öngörmekteydi. -Ürdün, özellikle İsrail'de sağcı partilerin iktidarda olduğu ve Filistin sorununa ilişkin müzakerelerin tıkanıdığı dönemlerde bu tezin hayata geçirilmesi olasılığından kaygı duymaktadır (Yeşilyurt, 2015: 389-390).

ABD ve Sovyetler Birliği'nin Ekim 1977'de Cenevre Konferansı'nın toplanması çağrısı üzerine FKÖ'nün konferansa katılımı meselesi yeniden tartışma konusu olmuş, ancak Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın beklenmedik Kudüs ziyaretiyle Cenevre Konferansı'nın yerini Camp David süreci almıştır. Sedat'ın girişimi, İsrail ile Mısır arasında ikili barışın sağlanmasından ziyade, kapsamlı bir Ortadoğu barışını ve Filistin sorununun çözümünü amaçlamaktaydı. Sedat, Eylül 1978'de Carter ve Begin'in katılımıyla yapılan Camp David Zirvesi'ne sunduğu anlaşma tasarısında; İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesini, Yahudi yerleşimlerinin kaldırılmasını, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'den çekilmesinden sonra Batı Şeria'nın gözetiminin Ürdün'e, Gazze'nin gözetiminin Mısır'a verilmesini, bu topraklardaki Filistinliler ile işbirliği yapılarak yürütülecek ve beş yıl sürecek bu ortak gözetim döneminden sonra Filistin halkının self determinasyon hakkını kullanarak kendi milli varlığını -bağımsız devletini- kurma hakkına sahip olmasını öngörüyordu. Anlaşma tasarısında Ürdün'e bu şekilde rol verilmiş olması ve FKÖ'den söz edilmemesi, Mısır'ın Ürdün'ün temsilcilik iddialarına karşı 1948'den beri sürdürdüğü muhalif tutumunu değiştirdiği yorumlarına yol açmışsa da, gerçekte Batı Şeria'yı ve Gazze'yi 'emaneten' ellerinde tutan Ürdün ve Mısır'ın bu toprakları asıl sahiplerine –beş yıllık bir gözetimden sonra- vermeleri ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına imkan sağlamaları şeklindeki anlayışının devam ettiğini göstermekteydi. Bununla birlikte, Camp David anlaşmalarında Mısır'ın tasarısından oldukça farklı bir özerk yönetim düzenlemesi kabul edilmiş, İsrail'in itirazı nedeniyle self determinasyon ya da milli haklar gibi kavramlara yer verilmemiş, Yahudi yerleşimlerinin kaldırılmasından da söz edilmemiştir. Buna göre, Batı Şeria ve Gazze'de beş yıllık geçici bir özerk yönetim kurulacak, özerk yönetimin yetkilerine ve Batı Şeria ile Gazze'nin nihai statüsüne Mısır, İsrail, Ürdün arasında yapılacak ve bu topraklardaki Filistinlilerin temsilcilerinin de katılabileceği müzakerelerle karar verilecektir (Armaoğlu: 416-418).

Camp David anlaşmaları, Arap ülkeleri, FKÖ ve Sovyetler Birliği tarafından tepkiyle karşılanmış; Mısır, Filistin davasına ihanetle suçlanmıştır. Ürdün, ABD'nin bütün ısrarlarına rağmen, Camp David sürecine katılmayı reddetmiştir. ABD'nin bağımsız bir Filistin devleti kurma yerine, bu devleti Ürdün'e bağlı tutma ve İsrail'in endişelerini bertaraf etme politikasının yürüyebilmesi Ürdün'ün işbirliğini gerektirmekteydi (Armaoğlu: 445). Ancak Ürdün ortak Arap tutumuna aykırı bulduğu bu girişimde yer almayı kabul etmemiş, muhtemelen Mısır'ın Ürdün adına hareket etmesinden de rahatsızlık

duymuştur. Camp David anlaşmaları Ürdün-FKÖ ilişkilerinin düzelmesine yol açmış, FKÖ'nün Amman'da yeniden büro açmasına izin verilmiştir.

Camp David'den sonra ABD tarafından ortaya atılan barış planlarında Batı Şeria ve Gazze'de özerk yönetim kurulması hususu ana unsuru oluşturmuş, bağımsız Filistin devletine ve FKÖ'ye karşı tutum sürdürülmüştür. 1982 tarihli Reagan Planı, Batı Şeria ve Gazze'de kurulacak özerk yönetimin Ürdün ile ortaklık kurmasının en iyi çözüm olacağını vurgularken, 1981 tarihli Fahd ve 1982 tarihli Fez planları, bağımsız Filistin devletinin kurulması gerekliliğine işaret etmekte ve Arap ülkelerinin Ürdün ile bağlantılı özerk yönetim önerisini desteklemediklerini göstermekteydi. FKÖ, Şubat 1983'te Fez Planı'nın Filistinlilerin asgari istekleri olduğunu, Ürdün ile ilişkilerin ise iki bağımsız devlet arasında bir konfederasyon şeklinde olması gerektiğini açıklamıştır (Armaoğlu: 485-486).

Batı Şeria ve Gazze'de kurulacak bağımsız Filistin devleti ile Ürdün arasında konfederasyon tesisi hususu, Şubat 1985'te Kral Hüseyin ile Arafat tarafından ortak barış girişimini öngören bir anlaşmanın imzalanmasıyla kabul edilecektir. Kral Hüseyin bu şekilde, 1972'deki Birleşik Arap Krallığı planından Filistinlilerin devlet kurma hakkını tanıyarak ayrılmış olmaktadır. Artık özerk Filistin ile değil, bağımsız Filistin ile ortaklık söz konusudur. 1972'de olduğu gibi, 1985'te de Kral Hüseyin'in FKÖ'nün içinde bulunduğu zor şartlardan yararlanmaya çalıştığı görülmektedir. 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali üzerine Lübnan'ı terk etmek zorunda kalan FKÖ, karargahını Filistin topraklarının çok uzağına, Tunus'a nakletmiş, iç anlaşmazlıklar nedeniyle çöküş sürecine girmişti. Kral Hüseyin'in Şubat 1985 anlaşmasından beklentisi, FKÖ'nün Ürdün'ün barış sürecindeki merkezi rolünü tanıması ve muhtemel bir barış konferansına ortak Ürdün-Filistin heyetinin katılmasını kabul etmesiydi (Susser, 1994: 214). Kral Hüseyin bu şekilde, ABD'nin Ürdün ile bağlantılı özerk yönetim planlarını, Ürdün ile bağlantılı bağımsız Filistin devleti planına dönüştürüyor, FKÖ ile ortaklığı sayesinde kendi müzakereci pozisyonuna da Arap ülkelerinin karşı çıkamayacağı bir meşruiyet kazandırmıyordu. Ancak, Ürdün-FKÖ ilişkilerinin Şubat 1986'da yeniden bozulması üzerine Kral Hüseyin anlaşmayı feshetmiştir. Kral Hüseyin, Arafat'tan şiddeti reddetmesini ve İsrail'in varlığını tanımasını isterken, Arafat'ın buna yanaşmaması, Ürdün'ü İsrail ile anlaşma arayışına yöneltmiştir. Ürdün, Batı Şeria için dört yıllık bir kalkınma planı hazırlamak ve parlamentodaki Filistin temsilini arttırmak suretiyle Batı Şeria'daki desteğini güçlendirmeyi ve İsrail ile anlaşarak Batı Şeria'nın bir kısmını geri alabileceğini ummuştur (Susser, 1994: 215). Ancak, Nisan 1987'de İsrail Dışişleri Bakanı

Simon Peres ile Kral Hüseyin arasında yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmış, Aralık 1987'de İntifada'nın başlamasıyla Ürdün seçeneğinin uygulanabilirliği ortadan kalkmıştır.

4.4. Batı Şeria ile Bağların Kesilmesi Kararı ve Sonrası

İntifada, Ürdün'e FKÖ'nün İntifada'daki rolünü ve Filistinlileri temsil kabiliyetini tartışmaya açma fırsatı vermiştir. Bu çerçevede Ürdün, İntifada'nın tamamıyla kendiliğinden bir hareket olduğunu, 'dışarıdakilerle' (FKÖ) ilgisi bulunmadığını, Arap ülkeleri ile FKÖ'ye duyulan öfkenin ifadesi olduğunu ve Batı Şeria ve Gazze halkının kendisi adına konuşanlara güveninin azaldığını gösterdiğini belirtmiştir (Susser, 1994: 217). Ocak 1988'den itibaren Ayaklanmanın Birleşik Liderliği, FKÖ adına bildirimler yayınlamaya başlayınca Ürdün'ün tutumu da değişmiştir. Bu bildirimler artan ölçüde Ürdün karşıtı bir ton taşıyor, Ürdün ile Batı Şeria'daki destekçileri, İsrail ile iktidar paylaşımı ve işbirlikçilikle suçlanıyordu. Mart 1988'de Ürdün parlamentosundaki Batı Şerialılara istifa çağrısı yapılması, Ürdün'ü özellikle endişelendirmiş, 'iki yaka arasındaki birlik' konseptine doğrudan bir saldırı olarak yorumlanmış ve bir dönüm noktası teşkil ederek, Ürdün'ün İntifada'ya bakış açısını değiştirmiştir (Susser, 1994: 217). Nüfusunun çoğunluğunun Filistin kökenli olması, Ürdün'ün FKÖ ile Filistinlilerin temsili konusunda, iç istikrarının bozulmasını göze almaksızın rekabetini imkansız kılmıştır.

Bu çerçevede Ürdün, Temmuz 1988'de dramatik bir politika değişikliğine giderek Batı Şeria ile hukuki ve idari bağlarını kesme kararı almıştır. Batı Şeria'ya ilişkin kalkınma planının iptali, parlamentonun feshi, Batı Şeria ile ilgili sosyal, mali, idari politikaları uygulayan kurumların kaldırılması ve Batı Şeria'da kalan Filistinlilerin Ürdün pasaportu taşıma dışındaki vatandaşlık haklarının iptal edilmesi kararları kısa sürede uygulamaya konmuştur (Susser, 1994: 218). Dikkat çekici bir husus, Nisan 1950'de Ürdün parlamentosunca kabul edilen iki yakanın birliği kararının ne değiştirilmiş ne de kaldırılmış olmasıdır. Ürdün'ün Batı Şeria ile bağlarını kesme kararı, Batı Şeria Filistinlilerinin artık FKÖ tarafından temsil edileceği anlamına geliyor, dolayısıyla Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız Filistin devletinin kuruluşuna doğru atılmış bir adımı teşkil ediyordu. Nitekim FUK, 15 Kasım 1988'de Cezayir'de yaptığı toplantıda bağımsız Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiş, BM'nin İsrail-Filistin anlaşmazlığı ile ilgili tüm kararlarını kabul ettiğini duyurmuş, Arafat da Aralık 1988'de Filistinlilerin 242 sayılı BM kararını kabul ettiğini ve İsrail'in varlığını tanıdığını açıklamıştır. Ürdün, FUK kararını resmen tanımıştır.

Batı Şeria ile bağlarını kesme kararı, Ürdün'ün Filistin sorunuyla bağlarının kesilmesi anlamına gelmemektedir. 1993'te İsrail ile FKÖ arasında Oslo Anlaşması'nın imzalanmasıyla işgal altındaki topraklarda Filistin Otoritesi'nin kurulmasına karşın, İsrail'in bağımsız bir Filistin devletinden ziyade, kendisine bağımlı ve egemenliği sınırlı bir Filistin istediğinin anlaşılması, 2000'de ikinci İntifada'ya neden olmuştur. Yol Haritası çerçevesinde yeniden başlayan barış görüşmelerinin, İsrail'in yerleşim faaliyetleri nedeniyle tıkanması, bağımsız Filistin devletinin kurulabileceğine dair umutları azaltmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak 2006'dan itibaren Filistin'de başlayan iç bölünme ve çatışmalar, Ürdün'ü topraklarına olası etkileri nedeniyle endişelendirmiş ve Ürdün-Filistin Konfederasyonu önerisinin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Ürdün ve Filistin temsilcilerinden oluşacak seçilmiş bir parlamento ile federal bir hükümetin kurulmasını, Ürdün Kralının konfederasyonun başkanı olmasını öngören öneriye göre konfederasyon, bağımsız Filistin devletine ilişkin İsrail-Filistin anlaşmasının gerçekleştirilmesinden sonra tesis edilecektir (Pedatzur, 2007). Ürdün, bağımsız Filistin devletinin kurulmasını sağlayarak Filistinlilerin, güvenlik ihtiyaçlarını karşılayarak İsrail'in ve alternatif vatan düşüncesine son vererek ülkesinin çıkarlarını gözetecek en uygun çözümün Ürdün-Filistin konfederasyonu olduğu görüşünü yansıtan bu öneriyi, Filistin'in BM'ye başvurusu sonrasında tekrar gündeme getirecektir. Bağımsız Filistin devletinin İsrail ile anlaşma yoluyla sağlanamayacağı inancındaki Filistin yönetiminin 2011'de Filistin devletinin tanınması için BM'ye başvurusuna, İsrail'in sert bir karşılık vererek, Batı Şeria'dan Ürdün'e yeni bir göç dalgasına yol açmasından, mültecilerin geri dönüş hakkının fiilen ortadan kalkmasından ve İsrail'in alternatif vatan tezini hayata geçirmeye çalışmasından endişe duyan Ürdün, Filistin devletinin nihai statü sorunlarını da içeren kapsamlı ve adil bir çözüm çerçevesinde kurulması gerektiğini belirterek, Filistin'in başvurusuna açıktan destek vermemiştir (Yeşilyurt, 2011: 29-31).

Ürdün'ün bu tutumu, hassas demografik yapısı nedeniyle bağımsız Filistin devletini rejimi için tehdit olarak algıladığını bir kez daha göstermiştir. Ancak, bağımsız Filistin devletinin kurulamaması, Ürdün'ün alternatif Filistin vatanı olduğu düşüncesini canlı tutmakta ve bu düşüncenin hem Filistinliler ile Arap ülkeleri hem de İsraililer arasında savunucuları bulunmaktadır. Bu yüzden Ürdün, geçmişte olduğu gibi, bugün de rejiminin istikrarı ile yakından bağlantılı olan Filistin sorununun çözümünde etkisini sürdürmek istemektedir.

Sonuç

Filistin'in kaderini bir yerde Abdullah'ın Büyük Suriye ideali ile İngiltere ve Siyonistlerin Yahudi milli yurdu projesinin belirlediği söylenebilir. İngiltere ulusal haklarını tanımadığı Filistinlilerin bağımsızlık mücadelesini bastırırken, Siyonistler Yahudi göçlerini ve toprak alımlarını organize ederek Filistin topraklarını sistemli şekilde ele geçirme politikası uygulamış, Ürdün ise Ürdün'ün Filistin olduğu iddiasıyla bağımsız Filistin devletine alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Birbiriyle bağlantılı olsun olmasın, BM taksim kararına giden yolda bu üçlünün politikaları aynı amaca hizmet etmiştir. 1947'deki taksim kararından sonra yaşanan gelişmeler Filistin'i sadece politik olarak değil, coğrafi olarak da haritadan silmiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Batı Şeria'yı kontrolü altına aldığı Abdullah, muhtemelen Filistinlileri İsrail karşısında ezilmekten kurtardığına ve Ürdün ile Filistin Araplarının birliğini sağladığına inanıyordu. 1950-1967 arasındaki bu birlik döneminde Ürdün nüfusunun üçte ikisi Filistinlilerden oluşmasına karşın, Filistin ulusal kimliği tanınmamış, Filistinliler Ürdün toplumunun bir parçası olarak görülmüşlerdi. 'Ürdün Filistin'di, Filistin de Ürdün'. Batı Şeria topraklarının Ürdün egemenliğinde kalması, güvenlik tehdidi yaratmadığı sürece İsrail tarafından da tercih edilmekteydi. 1967 Savaşı'ndan sonra Filistin bağımsızlık mücadelesinin yeniden ve daha güçlü şekilde başlamasıyla, Filistin meselesi, sadece İsrail için değil, Ürdün rejimi için de ciddi bir tehdide dönüşmüştür. Haşimi rejiminin devrilmesi amacını taşıyan 1970-71 iç savaşı, 'Ürdün Filistin'dir' yaklaşımının Filistinliler tarafından bazı Arap ülkelerinin de desteğiyle hayata geçirilmeye çalışılmasıydı. Ürdün Filistin olduğuna göre, Haşimi rejimi yerine, Ürdün'ü Filistinliler yönetmeliydi. İsrail'deki sağcı çevreler için de Ürdün, alternatif Filistin vatanydı. Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinliler Ürdün'e gitmeli, burada bir Filistin devleti kurulmalı, 'tarihi ve ebedi' Yahudi toprakları İsrail'in olmalıydı. 'Ürdün Filistin'dir' tezi, bir bumerang gibi Ürdün'ü vurmaktaydı. Ürdün bu nedenle, Birleşik Arap Krallığı, Ürdün-Filistin Konfederasyonu gibi önerilerle kendi kontrolünde bir Filistin devletinin tesisini amaçlamıştır. Her iki önerinin de eşitlikten ziyade, Doğu Şeria'nın üstünlüğü düşüncesine dayandığı göz ardı edilmemelidir. Haşimi rejimi değişen koşullara paralel olarak Filistin politikasını değiştirmekte, ancak temeldeki yaklaşımını, yani Filistin probleminde rolünü sürdürme ve rejimin istikrarını koruma amacını değiştirmemektedir. Bağımsız Filistin devleti, Ürdün rejimine tehdit olmayı sürdürmekte, bağımsızlığın sağlanamaması ise alternatif vatan düşüncesini gündemde tutmaktadır. Bu çerçevede Ürdün, Filistin sorununun nihai çözümünden dışlanmak istememekte ve bağımsız Filistin devleti üzerinde kontrolünü sürdürebileceği formül arayışlarından vazgeçmemektedir.

Kaynaklar

Allawi, Ali (2016), *Irak Kralı I. Faysal* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Hakan Abacı).

Arı, Tayyar (2007), “Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün mü?”, *Akademik Orta Doğu*, 2 (1): 11-34

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

Armaoğlu, Fahir (1991), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Cilt:1* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

Aruri, Nasser H. (1972), *Jordan: A Study in Political Development (1921-1965)* (The Hague: Martinus Nijhoff).

Barr, James (2016), *Kırmızı Çizgi, Paylaşlamayan Toprakların Yakın Tarihi* (İstanbul: Pegasus Yayınları) (Çev. Ekin Can Göksoy).

Best, Antony, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo ve Kirsten E. Schulze (2012), *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi* (Ankara: Siyasal Kitabevi) (Çev. Taciser Ulaş Belge).

Cleveland, William L. (2015), *Modern Ortadoğu Tarihi* (İstanbul: Agora Kitaplığı) (Çev. Mehmet Harmancı).

Divine, Donna R. (2003), “The Imperialist Ties that Bind: Transjordan and the Yishuv”, Karsh, Efraim ve P.R. Kumaraswamy (Der.), *Israel, the Hashemites and the Palestinians* (London: Frank Cass): 11-29.

Elpeleg, Zvi (1993), *The Grand Mufti: Haj Amin Al-Hussaini, Founder of the Palestinian National Movement*, (Psychology Press).

Fahredden, Münir ve Koray Çalışkan (2000), “Yeni İntifada ve Filistin Sorununun Kısa Tarihi”, *Birikim*, (140): 20-35.

Karsh, Efraim (2003), “Israel the Hashemites and the Palestinians: The Fateful Triangle”, Karsh, Efraim ve P.R. Kumaraswamy (Der.), *Israel the Hashemites and the Palestinians* (London: Frank Cass): 1-10

Karsh, Efraim ve P.R. Kumaraswamy (Der.) (2003), *Israel the Hashemites and the Palestinians* (London: Frank Cass).

Khalaf, Issa (1991), *Politics in Palestine: Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939-1948* (New York: State University of New York Press).

Khalidi, Rashid (2001), "The Palestinians and 1948: The Underlying Causes of Failure", Eugene L. Rogan ve Avi Shlaim (Der.), *The War for Palestine, Rewriting the History of 1948* (Cambridge: Cambridge University Press): 12-36.

Khalidi, Rashid (2006), *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood* (Boston: Beacon Press).

Khouri, Fred J. (1985), *The Arab-Israeli Dilemma* (New York: Syracuse University Press).

Kimmerling, Baruch ve Joel S. Migdal (2003), *The Palestinian People: A History* (Cambridge: Harvard University Press).

Köprülü, Nur (2009), "Arabizmden Teritoryal Kimliğe Geçiş: 1989 Sonrası Ürdün'de Kimlik Politikaları ve Demokratikleş(eme)me Çabaları", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41): 195-214.

Kürkçüoğlu, Ömer (1982), *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).

Lewis, Bernard (2015), *Ortadoğu-İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi* (Ankara: Arkadaş Yayınevi) (Çev.Selen Y. Kölay).

Mishal, Saul ve Abraham Diskin (1982), "Palestinian Voting in the West Bank: Electoral Behaviour in a Traditional Community Without Sovereignty", *The Journal of Politics*, 44 (2): 538-558.

Nevo, Joseph ve Ilan Pappé (Der.) (1994), *Jordan in the Middle East 1948-1988, The Making of a Pivotal State* (Frank Cass).

Pedatzur, Reuven (2007), "The 'Jordanian Option', the Plan that Refuses to Die", *Haaretz*, 25.07.2007.

Robins, Philip (2004), *A History of Jordan* (Cambridge: Cambridge University Press).

Rogan, Eugene L. ve Avi Shlaim (Der.) (2001), *The War for Palestine, Rewriting the History of 1948* (Cambridge: Cambridge University Press).

Sayigh, Yezid (1997), *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993* (Oxford: Clarendon Press).

Shemesh, Moshe (1996), *The Palestinian Entity 1959-1974, Arab Politics and the PLO* (London: Frank Cass).

Shlaim, Avi (2007), *Lion of Jordan. The Life of King Hussein in War and Peace* (London: Penguin Books).

Susser, Asher (1994), “Jordan, the PLO and the Palestine Question”, Nevo, Joseph ve Ilan Pappé (Der.), *Jordan in the Middle East 1948-1988, The Making of a Pivotal State* (Frank Cass): 212-228.

Yeşilyurt, Nuri (2011), “Filistin’in BM’ye Üyelik Başvurusuna Ürdün’ün Yaklaşımı”, *Orta Doğu Analiz*, 3 (34): 28-34.

Yeşilyurt, Nuri (2015), “Ürdün’ün Bölgesel Konumu: Küçük Devlet Çerçevesinde Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (2): 377-401.

Yılmaz Şahin, Türel (2016), *Uluslararası Politikada Orta Doğu* (Ankara: Barış Kitap).